A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.
SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XII. KÖTET. — 5. SZÁM.

BETHLENFALVI BALÁSSY FERENCZ EMLÉKEZETE

SZENTKLÁRAY JENŐ
L. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1904. április 25-én tartott összes ülésén.)

ARCZKÉPPEL.

Ára 80 fill.

BUDAPEST.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
1904.

EMLÉKBESZÉDEK

A M. T. AKADÉMIA ELHÚNYT TAGJAIRÓL.

I. KÖTET.	I.	Korponay János l. t.-ról. *Kápolnai Pauer István* l. tagtól	— kor.	20 fill.
	II.	Suhayda János lev. tagról. Dr. *Konek Sándor* r. tagtól ...	— »	20 »
	III.	Morócz István lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól ...	— »	20 »
	IV.	Révész Imre l. tagról. *Ballagi Mór* r. tagtól	— »	40 »
	V.	Broca Pál külső tagról. *Lenhossék József* r. tagtól	— »	60 »
	VI.	Asbóth Lajos lev. tagról. *Kápolnai Pauer István* lev. tagtól	— »	20 »
	VII.	Ami Boué külső tagról. Dr. *Szabó József* r. tagtól	— »	20 »
	VIII.	Fabritius Károly lev. tagról. *Kozma Ferencz* lev. tagtól ...	— »	80 »
	IX.	Jerney János emlékezete. *Gyárfás István* lev. tagtól	— »	40 »
	X.	Mihályi Károly lev. tagról. *Domanovszky Endre* lev. tagtól	— »	20 »
II. KÖTET.	I.	Molnár Aladár levelező tagról. *Tanárky Gedeon* l. tagtól	— »	40 »
	II.	Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól	— »	20 »
	III.	Mailáth Gy. emlékezete. Gr. *Széchsen Antal* t. tagtól	— »	20 »
	IV.	Charles Róbert Darwin k. tagról. *Margó Tivadar* r. tagtól	— »	80 »
	V.	Wöhler Frigyes k. tagról. *Nendtvich Károly* l. tagtól	— »	20 »
	VI.	Érkövy Adolf l. tagról. *Galgóczy Károly* l. tagtól	— »	20 »
	VII.	Zsivora György l. tagról. *Tóth Lőrincz* rendes tagtól	— »	40 »
	VIII.	Fenzl Ede k. tagról. Dr. *Haynald Lajos* igazg. és t. tagtól	— »	60 »
	IX.	Sainte-Claire Deville Henrik k. t.-ról. *Than Károly* r.tagtól	— »	60 »
	X.	Mignet Ferencz k. tagról. *Trefort Ágoston* igazg. tagtól ...	— »	20 »
III. KÖTET.	I.	Tarczy Lajos rendes tagról. *Török József* r. tagtól	— »	20 »
	II.	Thiers Lajos Adolf k. tagról. *Trefort Ágoston* t. tagtól	— »	20 »
	III.	Lönnrot I. k. tagról. *Hunfalvy Pál* r. tagtól	— »	40 »
	IV.	Baintner János l. tagról. *Apáthy István* r. tagtól	— »	20 »
	V.	Guizot Ferencz k. tagról. *Trefort Ágoston* t. tagtól	— »	20 »
	VI.	Horváth Cyrill tiszt. tagról. Dr. *Pauer Imre* tiszt. tagtól	— »	20 »
	VII.	Davis József Bernát k. tagról. *Lenhossek József* rendes tagtól	— »	40 »
	VIII.	Vandrák A. lev. tagról. *Vécsey Tamás* lev. tagtól	— »	40 »
	IX.	Konek Sándor r. tagról. *Kautz Gyula* r. tagtól	— »	20 »
	X.	Kruesz Krizosztom t. tagról. *Hollósy Jusztinián* lev. tagtól	— »	40 »
IV. KÖTET.	I.	Zsoldos Ign. r. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	— »	60 »
	II.	Benfey Tivadar k. tagról. *Budenz József* r. tagtól	— »	20 »
	III.	Frankenburg Adolf l. tagról. *Vadnai Károly* l. tagtól	— »	40 »
	IV.	Tárkányi Béla József t. tagról. *Szvorényi József* t. tagtól	— »	60 »
	V.	Dr. Henle Jakab k. tagról. Dr. *Mihalkovics Géza* r. tagtól	— »	20 »
	VI.	Pompéry János l. tagról. *Joannovics György* t. tagtól	— »	20 »
	VII.	Gyárfás István l. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól	— »	20 «
	VIII.	Kovács Pál lev. tagról. *Vadnai Károly* r. tagtól	— »	20 »
	IX.	Ladányi Gedeon l. tagról. *Szabó Károly* r. tagtól	— »	20 »
	X.	Korizmics László t. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól ...	— »	20 »

Balásy Ferenc

BETHLENFALVI BALÁSSY FERENCZ EMLÉKEZETE.

SZENTKLÁRAY JENŐ l. tagtól.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1904. április 25-én tartott összes ülésén.)

I.

Nálunk magyaroknál, mint általában a kisebb nemzeteknél, érdemül esik minden lépés, még a legparányibb igyekezet is, melylyel valaki hazája diszét emelni, nemzete műveltségét és tudományos haladását előbbre vinni igyekszik. Annál nagyobb elismerés illeti meg azt a munkálkodást, mely túlemelkedve a köznapi tevékenység határain, egy egész élet föláldozó fáradalmaival szenteli magát maradandó értékű alkotásokra.

Mikor a M. T. Akadémia elhunyt tagjainak emlékét megkoszorúzza, az egész nemzet háláját rója le Magyarország szellemi munkásai iránt, kik a közönségesnél többet tettek az ország javára és irányitó hatással voltak a nemzet műveltségére és tudományos ismereteire. Az Akadémia részrehajlás nélkül, tekintet nélkül a rangra, osztályra, vallásra, faji származásra vagy bárminő társadalmi állásra, hódol az ő elköltözött tagjai emlékének, egyedül a teljesitett munka érdemét méltányolva bennök.

Az a férfiu is, kinek a mai napon kegyeletünk babérlombját nyujtjuk, *Bethlenfalvi Balássy Ferencz,* nagyon egyszerű, igénytelen falusi kath. pap volt. De a papságnak ma már ritkuló ahhoz a nemes és előkelő csoportjához tartozott, melynek tagjai nem a semmittevés és kényelemszeretet alacsony völgyeiben élvezik ki kiváltságos állásuk előnyeit,

hanem fölemelkedve a munka és kötelesség ideális régióiba, az emberi és honfiúi föladatok hegytetőire, ebből a magasabb szempontból tekintik hivatásukat, s szakadatlanul dolgozva és fáradozva, állásuk kedvezményeit a közjó hasznára, a haza *egyetemes czéljainak* előmozditására forditják. Balássy épp az egyházi állás komoly fölfogásából és értelmes fölismeréséből merité az ösztönt és erőt tudományos munkálkodásához és azoknak a nehézségeknek leküzdéséhez, melyekkel elszigetelt falusi helyzetében az oknyomozó történettudomány meredek ösvényein lépten-nyomon találkoznia kellett.

Általában a magyar papi rend, *hitvallási különbség nélkül,* mindenkor kivette a maga részét azokban a mozgalmakban, melyek a tudomány és irodalom fejlesztését, a szépművészetek ápolását, a haladást és fölvilágosodást szolgálták. Papok, tudósok, irók és művészek rég időktől fogva testvéri szövetségesei egymásnak. Az oltár szolgái mindenütt és minden időkben szoros barátságot tartottak a múzsákkal. Az Irás szavai: »Labia sacerdotis custodiunt scientiam« (Malach. II., 7.) hovatovább parancsoló törvényül szólnak a papi embernek és egyenesen kötelességévé teszik, hogy tudományos ismereteket gyüjtsön, műveltségre törekedjék, szeresse az igazságot s örömét találja a kutatások nehézségeiben és sikereiben. »Tüzet jöttem bocsátani a földre — mondja az Úr — és mit akarok, hanem hogy fölgyuladjon« (Lukács, 12.). »Az egyház nevelte nagyra a tudományt és művészetet, képezte az embereket magánúton és a közoktatás terén« (XIII. Leo: Inscrutabili Dei consilio). Az egyház inti a papságot: »Keressék a bölcsességet és minden jószágok fölött okosságot szerezzenek« (Szt. Jeromos: Nepotiánhoz). Az egyház tudományszeretetét hangsúlyozta Dupanloup, a hírneves orleansi püspök, midőn a franczia Akadémiában székét elfoglalva imigyen szólt: »Kétséget nem szenved, hogy az egyház mindenek előtt az isteni tudományokat műveli; mindazonáltal oly törvényekkel bir, melyek tiltják a bemenetelt szentélyébe azoknak, kik a világi tudományokban járatlanok.« (Egybegyüjtött munkái.)

A magyar kath. klérus kiválóbb szellemei élénk tudatában voltak a papi rend természetéből folyó magasztos

hivatásuknak. A szent királyoktól adományozott gazdag birtokokat is csak azon a czimen tarthatta meg mostanáig a magyar kath. egyház, hogy e javakat a vallás és erény támasztékaivá, a honvédelem segédforrásaivá s a tudomány és kultura gyümölcsöző tőkéivé tette. *Maradása ezeknek a javaknak jövőre szintén csak úgy válik az egyház és haza közös érdekeinek hasznára, ha azok kiválóbb munkássággal szerzett érdemek jutalmazására fordittatnak, s jeles papok kezébe letéve, az egyház szükségletein túl állami és nemzeti czélokat szolgálnak, hogy magyar népünk értelmi és anyagi fölemelésének áldásforrásaivá legyenek.*

S valóban, t. Akadémia, nincs a művelt kontinensen egyetlen tartomány sem, hol a papság oly bőkezű áldozatkészséggel járult volna a közművelődés czéljaihoz, mint azt nálunk Magyarországon tette. Csak magáról az egri egyházmegyéről szólva, főpásztori székén régebben Bakács, Oláh, Veráncsics, Telekessy, Barkóczy és Eszterházy, a mult évszázadban pedig Fuchs, Fischer, Pyrker és Bartakovics ültenek, kik lelkes műpártolásukkal, virágzó nevelő- és tanintézetek alapitásával tisztelt nevet vívtak ki maguknak hazánk művelődéstörténetében, székvárosukat pedig el nem muló díszszel és fénynyel övedzték. A szellemi munkálkodásnak alig van olyan ága, melyben a magyar papság köréből kiváló mestereket ne tudna fölmutatni nemzeti kulturtörténetünk. A magyar klérus nemcsak főiskoláink tanszékein tündökölt ragyogó elmékkel, de hazai tudományosságunknak ezt a legfőbb intézetét, a M. T. Akadémiát is kezdettől fogva félszázadon át oly nagyszabásu tehetségekkel népesité be, kik részint mint fölfedező úttörők, részint mint nagybecsű irodalmi alkotások szerzői, ébresztve idehaza nemzetünk szellemi termőképességének tudatát és gyümölcsözővé téve munkaerejét, szülőföldjük határain túl is becsületére váltak a magyar névnek. Árnyaik itt lebegnek körülöttünk! Életök példája buzditó tanulság: *miképp kell a papi állást a haza szolgálatában hasznossá tenni, az egyház tiszteletének emelésére és a papi rend tekintélyének megóvására.* Mert kétségtelen, t. Akadémia, hogy a klérus tevékeny részvéte a magyar nemzet művelődésében oly bensőleg szövő-

dik egybe hazánk egyetemes kulturtörténetével, hogy szinte a magyar egyház virágzásának avagy elhanyatlásának korszakait tünteti föl az a mérték, mely szerint a klérus nemzeti közéletünk terén érvényesülni tudott.

Ennek az igazságnak idejekorán fölismerésével indult el Balássy Ferencz tudományos irói pályájára. Mint a bátor hajós el volt ugyan készülve a szembejövő akadályokra; de élt keblében a hit, hogy csüggedetlen elszántsággal biztosan eléri kitűzött czéljának révpartját, s ismeretlen világokban tán még egy-két új gyarmatot is meghódithat hazájának.

II.

Moldvaország határán, alig húsz percznyire Székely-Udvarhelytől, a Nagy-Küküllő balparti kies völgyében, szerényen húzódik meg egy kicsiny székely község: *Bethlenfalva.* Festői hegycsoportok, Budvár, Rez és Szarkakő ölelik körül minden oldalról. Távolabb mögöttük kéklik a Kárpátok zordon trachit hegytömege, legfölül a fehérfelhős Hargita. Égbemeredő mohlepte ormáról szabad szemmel tekinthetni át Erdély egész birodalmát.

A természetnek ebben az ékes ölében látta először a napvilágot Balássy Ferencz. Született Bethlenfalván 1821-ben deczember 9-én. Apja, Bethlenfalvi Balássy János földművelő, — anyja, a szelidlelkű Simó Sára, ősrégi nemes székely familiákból valók.[1]) A Balássyak Csíkből kerültek a Küküllő mellékére, Udvarhelyszékbe. Nevöket már 1548-ban említi a hét székely törzsfőtől eredő hadnagyok és bírák jegyzéke.[2]) 1614-ben mint primipilusok, lófők, szerepelnek a székely nemesség soraiban.[3]) Valószinű, hogy ebből a nemzetségből emelkedett föl az a Balássy Ferencz is, ki egykoron Bethlen Gábor fejedelem udvarházában főlovászmester volt.[4]) A Básta-

[1]) *Nagy Iván:* Magyarország családai. (Pótkötet) 46. l.

[2]) A bécsi cs. és kir. udv. titkos levéltárban.

[3]) Székely-udvarhelyi megyei levéltár. Legrégibb lustrális jegyzék.

[4]) Felesége, egy Gyulay leány, kevély és eszelős asszony hirében állott. Fia, egy jobbágyuk leányával együtt, vízbe ölte magát.

féle összeirás szerint a család, mint birtokkal biró család, 1662-ben már Bethlenfalván lakott.[1])

Az a ház, melyben a mi ünnepeltünk született, Bethlenfalva közepén állt, az országút szélén. Alacsony székely faház volt, iratos kötött kapuzattal. Szembe vele a Küküllő tulsó partján Kadicsfalva terül el, közös egyházközség Bethlenfalvával. Balássy szülőháza ma már nincs ugyan meg, de a helyén most is ereszes faház áll, egészen a réginek mintájára épitve.

Abból a szegényes, de barátságos székely hajlékból járt ki Balássy Ferencz gyermekkorában a virágos mezőkre pásztorkodni, vagy a szántóföldön segíteni szüleinek a gazdaságban. A vidék, hol a nyájat játszadozva legelteté, dúsgazdag történeti talaj. Minden rög, melyet az ekevas kihány, tele van ott a székelyek multjának érdekes emlékeivel. Udvarhely városához és remek vidékéhez füződnek a Székelyföld szállongó hagyományai s regényes hőslegendái. E hagyományok és legendák mind megelevenedtek a gyermek Balássy képzeletében, mikor otthon a családi körben az öregek meséit hallgatá, vagy mikor künn a szabadban egyedül bolyongva, elmerengett a szirttetőkről letekintő lovagvárak romjain. Ott van Bethlenfalva fölött Budvára az ő Attila-mondáival. Nem messze tőle van a Jézus-kápolna, hol a rege szerint a magyarok »Jézus« kiáltással a pogány székelyeket legyőzték. A kápolnán túl terjeszkedik az agyagfalvi rét, a székelység Rákosmezeje, hol egykoron nemzetgyüléseiket tartották. Udvarhely megyéből és e megyének az ősök szellemét és szokásait őrző erdőségeiből, hegyzugos falvaiból áradtak szét hazánkban a legkedvesebb népmeséink, legszebb történeti balladáink, a székely népköltészetnek igazi drágagyöngyei.

A hangulat tehát, a mit mindezeknek varázshatása a gyermek Balássyban felköltött, oly élénk szinekkel tükröződött le képzeletében és oly mélyen vésődött lelkébe, hogy

---

miatta. Erről regél a »Kádár-Kata« czimű remek népballada, mely az udvarhelyszéki Szent-Erzsébet nevű faluban szerepel.

[1]) *Székely Oklevéltár*, V. k.

később egész életén át, valahányszor csak szülőföldjére visszagondolt, újra meg újra föltámadt agyában, benépesitve álmodozásra hajlandó elméjét a székely regevilág hős alakjaival és csodás eseményeivel. Ezek a tündéri látományok földeritették kedélyét s éveinek még késő alkonyát is aranyos verőfénynyel sugározták be. Gyermekkori impressióiból fakadt az üde forrás, mely a tudós buvár számára egy fantasztikus kincsesbánya anyagát emelte fölszinre, hogy belőle nemzeti multunk számos érdekes epizódját fejtse ki. S ha Balássynak ez az igyekezete nem sikerült is a székelyekről irt minden munkájában, — ha a rideg kritika szemeiben nem is minden csöppentett igazság, a mit ő lelki elragadásában valóságos történetnek nézett: azért mégis méltán megilleti őt hálás elismerésünk; mert rámutatott a székelyek hajdani századainak számos problemáira, számos homályos kérdést végérvényesen eldöntött, és nem egy dologban mint úttörő és fölfedező nagyon becses fejezetekkel gazdagitotta Magyarország históriáját.

Balássy az elemi tanulást szülőhelyén, a bethlenfalvi népiskolában kezdé. Folytatta Székely-Udvarhelyen, hol 1833—1835-ben elvégezte a 2-ik elemi osztályt s utána még az 1—2-ik gimnáziális tanfolyamot is. Az akkori elemi népiskolák tanitása legfőképpen a hitérzelem fejlesztésére irányult. A régi magyar társadalom erényei valláserkölcsi alapon épültek föl. Az ismeret elemeinek gyüjtögetésével és az értelem gyakorlásával érlelődött meg a gyermekben a valláserkölcsiség is: az örök szépnek, jónak és igaznak szeretete és tisztelete. A gyermeknevelésnek ezt a nemes módját nemcsak a család vallásos hagyományai támogatták boldogult tagtársunknál, de napról napra mindjobban erősödött benne a vallásos érzés a falu csinos románstilű templomában is. Ezt a templomot 1812-ben apai ágon fölmenő egyik nagybátyja, Balássy Pál kanonok és választott novii püspök épitteté szülőhelyének emlékül. Ebbe a templomba járt el naponkint a kis Ferencz ministrálni a misező lelkésznek. A családi templom főoltárának gyönyörű Mária-képe előtt fogamzott meg szivében az eltökélés, hogy az egyházi pályát választja élete hivatásául. Hozzátartozói megelégedéssel vet-

ték tudomásul áhitatos szándékát, s mint emlitém, Udvarhelyre küldték tanulni, hol az elemi iskola végeztével két latin osztályt is végzett az ottani ötosztályu kath. gimnáziumban.

Ez az intézet kezdettől fogva legkeresettebb felekezeti iskolája volt Erdély keleti részeinek. Annak idején a jezsuiták alapitották, Bethlen Gábor híres református kollégiumának ellensúlyozására. 1695-től kezdve öt esztendeig a jeles magyarságu bibliaforditó, Káldy György volt a gimnázium igazgatója. Baróti Szabó Dávid, Vergilius első magyar hexameteres forditója, a retorikát tanitotta Udvarhelyen.

1833—1835-ben is, mikor Balássynk az első és második osztályt járta, jeles férfiak tanitottak az intézetben. Salamon Alajos, Nagy Lajos és Sólyom Antal voltak Balássy Ferencz első latin tanárai. Gondos vezetésük mellett a még nagyon fiatal, de egészséges kis székely fiú, az ő nyilt eszével, szorgalmával és példás magaviseletével, csakhamar az első eminensek közé küzdötte föl magát. Ez által aztán magára vonta Magyarországon lakó nagybátyjának, ifj. Balássy Pál tiszapüspöki esperes-plebánosnak figyelmét. Minthogy pedig időközben a fiú szülei egymásután elhaltak, a könyörületes szivű Balássy Pálra hárult a rokoni kötelesség, fölnevelni és tovább tanittatni szép reményekre jogositó árva unokaöcscsét.

A családi és faji szeretetnek szép vonása a székelyeknél, hogy az atyafiságban az erősebb mindig kezet nyujt a gyöngébbnek, hogy őt fölemelje. Ha valamely székely családnak több figyermeke van, az okosabbikat tanittatni szokták, hogy legyen belőle a család büszkesége és szükség esetén gyámola. Az otthonmaradtak aztán megosztozkodnak az iskolázott fiú örökségén, minthogy az az iskolázás költségeivel ugy is kivette már a maga jussát. Ez az ősi székely szokás sok derék papot, katonát, tanárt, tisztviselőt nevelt már a magyar hazának. Ünnepeltünknek a nagybátyja is, a tiszapüspöki esperes-plebános, ennek a dicséretes szokásnak a révén került ide az országba. Őt is egy rokona, Bethlenfalvi Pál András hozta be Erdélyből Egerbe, hol később Hevesmegye közügyeiben mint szolgabiró vett részt

és jókora vagyont hagyott maga után. Pál András pedig a már emlitett novii vál. püspök pártfogásával jött be hozzánk és apa helyett nevelőapát adott Balássynknak a tiszapüspöki pap személyében.

Az időtájon élénk üzleti forgalom folyt Udvarhely és Debreczen között. Apró lovaktól vontatott gyékényernyős szekereken jártak-keltek a székely asszonyok, hegyi túrót és pálinkát szállitva Debreczenbe, a honnan viszont jófajta magyar posztót és fehérnemű holmit vittek haza a Székelyföldre. Ilyen alkalmatossággal hozták ki szives udvarhelyi nők 1835-ben a kis Balássy Ferenczet a Hajduságba. Hogy a hosszu úton baja ne essék, Udvarhelyszék lustrális levéllel látta el, ajánlva őt mindenkinek jóindulatába, »mint ki székely szabad nemességben élő familiából született, és egy testvér azokkal a Balássyakkal, a kik nemes Nagy-Magyarországon laknak«.

A tiszapüspöki lelkész gondoskodásából Balássy előbb Szolnokon, majd Gyöngyösön folytatta iskoláit. 1838—1839-ben Budán végezte az ötödik és hatodik gimnáziális osztályt, s még 1839-ben fölvették az egri érseki megye növendékpapjai közé. Egerben az érseki liczeumban hallgatta 1840—1841-ben a kétévi bölcseleti és 1842—1845-ben a négyévi hittani tanfolyamot. Ugyancsak az egri liczeumban látogatta magánszorgalomból a jogi előadásokat is. 1844-ben a pesti tudományegyetemen az európai jogból és a magyar közjogból Frank Ignácz rektor bizonyitványa szerint: »rite et eminenter« levizsgázott.

Az egri kispapok közt Tárkányi Béla volt Balássynak bizalmas barátja. Tárkányi akkor már kimagaslott társai közül. Toldy Ferenczczel levelezett, s már mint másodéves hittanhallgató a Kisfaludy-Társaság pályázatán egy szatirával, meg egy balladával dicséretet nyert. Balássy megbámulta barátját, kinek élénk és szellemes társalgása, olvasottsága és jó szive egészen lekötötte figyelmét. Sokat tanultak együtt és sok légvárat is épitettek együtt. A szemináriumba akkor már betört az ébredő újkor napsugara, mely a pesti egyetemen és a vidéki főiskolákon a magyar ifjuságot lelkesedésre hevítette. A kispapok önképző köröket szerveztek

maguk közt, eszmecserékkel mulatoztak, hazafias költemények és szónoki műveket szavaltak, irásbeli dolgozatokat készitettek és egymás birálgatásával tölték el szabad idejüket. Volt szép, tartalmas könyvtáruk, olvastak újságot és járatták Bajza, Vachott és Garai szépirodalmi folyóiratait. Tárkányi és Balássy legszorgalmasabb tagjai valának az önképző körnek. Mindketten el voltak ragadtatva az épp akkor országos hírre kapott Petőfinek az »Athenaeumban«, »Honderűben« és a »Regélőben« megjelent gyönyörű lirai költeményeitől. Elképzelhetjük hát azt az örömet, a lelkesedésnek azt a riadalmas kitörését, midőn 1844. évi februárban, egy dermesztő hófuvásos téli napon, egész váratlanul egyszerre csak betoppan a szemináriumba Petőfi Sándor. A költő gyalogszerrel jött Debreczenből a borzasztó téli időben. Vendégül jelenté magát Tárkányinál, ki végzett theologus létére Pyrker udvarában volt alkalmazva s külön szobával rendelkezett. Petőfi négy napig maradt Tárkányinál. Balássy tanuja és részese volt a határtalan lelkesedésnek, mely a fiatal levitanépet eltölté, midőn a kopott külsejű igénytelen poéta megcsillogtatta előttük hatalmas lángelméjét. Ezt a szép emléket soha sem mosta ki többé az idő Balássy lelkéből.

III.

Huszonnégy esztendős volt Balássy, mikor tanulmányait befejezte és eljutott végre leghőbb vágyainak kikötőjébe. Elérte czélját, mely után csüggedetlen kitartással törekedett. 1845-ben áldozópappá szentelte föl Pyrker László egri érsek, nem sejtvén még akkor, hogy egyházmegyéje majdani történetirója fejére esdé le a Világosság Lelkének kiáradó sugallását.

Első káplánállomását 1845. évi okt. 3-án foglalta el Balássy Dorogházán, a felsőhevesi egyházkerület egy kicsiny helységében, a Mátra alján. Itt irta első följegyzéseit a vidék tőrőlszakadt magyarságának közmondásai- és tájszólásairól. Kutatott a dorogházi plebánia multja után is, melynek nyomai már a XIV. században föltalálhatók. Érdemekben megőszült nagybátyjáról (szül. 1777-ben), a tiszapüspöki

esperesről, azt a hírt közlék vele, hogy nagyon elöregedett, sokat betegeskedik és terhére van már kivált a filiális községek lelkipásztori ellátása. Nem sokára az öreg csakugyan lépéseket tett az egyházmegye kormányánál, hogy öcscse személyében oly segédtársat kapjon, a ki minden hivatalos ügyekben helyettesiteni tudná őt és gyámola lenne roskadozó napjaiban. Igy jutott Balássy egy év mulva, 1846-ban október 30-án, jóltevője oldala mellé Tiszapüspökibe, a kunok földjére, hol három évig káplánkodott, odaadással ápolva elaggott beteg nagybátyját is.

Itt érték a negyvennyolczas események. A hatalmas orkán, mely a népszabadság szárnyain Európát végig száguldotta, belesüvített a félreeső tiszavidéki faluba is. Balássy akkor éltének tavaszán állott. Lelke tele volt szenvedelmes ábrándokkal a haza jövőjéről. Gyulékony fiatal szivén tüzes delejfolyamként rezgettek át a szabadságharcz hőstettei, melyekről beszélni hallott. Mikor meghallotta, hogy rokonai közül is tizennégy Balássy harczol a magyar honvédség zászlai alatt, semmi sem volt képes őt visszatartani, hogy ő is bele ne rohanjon a vészes izgalmak forgatagába. A honfi kötelesség szent ösztöne annyira erőt vett rajta, hogy legyőzvén keblében még a vérségi szeretet és hála érzelmeit is, elszakitá őt atyai jóltevőjétől. Nem hallgatva a forradalom fegyverzajától halálra rémült beteg nagybátyja intelmeire és könyörgéseire, ott hagyta őt s 1848. julius 30-án fölcsapott nemzetőrnek.

Mint közlegény végig küzdötte az egész függetlenségi harczot. Résztvett Görgey felvidéki hadjáratában, Klapka tokaji és kápolnai harczaiban, majd a tiszavárkonyi táborból Damjanics hadosztályával Szolnok alá vonult, hol 1849. márczius 5-én ő is ott volt annak a győzelmes magyar seregnek a soraiban, mely Szolnokból kiverte a németet és elfoglalta ezt a fontos hadifekvésű tiszaparti várost.

Mig ezek történtek, nagybátyja, Balássy Pál, nem szünt meg neheztelni elpártolt unokaöcscsére. Leköszönt parochiális javadalmáról is a nélkül, hogy öcscse utódlása érdekében csak egy lépést is tett volna. Az áldott jóltevőnek ez az elidegenedése valóságos csapást jelentett abban

az időben Balássy Ferencznek, ki a világosi fegyverletétel után állás és kenyér nélkül, üres marékkal bujdosott majd Hevesben, majd Borsodban, és csak jóbarátjainak szivességéből tartotta fenn magát. Felölté ugyan újra a papi talárt, de egyházi hivatalát egy darabig csak tengve-lengve folytathatá a török-szentmiklósi plebános jóvoltából, ki őt a saját felelősségére ideiglenes kisegitő segédlelkésznek fogadta maga mellé. Valahára aztán, sok kérésre és utánjárásra, 1849-ben decz. 27-én megkapta a kinevezését ugyancsak Török-Szentmiklósra valóságos káplánnak. Balássy nem szeretett beszélni ezekről a forradalmi élményekről és az inséges napokról, melyeket a fölfedezéstől való félelmében különféle rejtekhelyeken kellett átszenvednie.

Pyrker után az osztrák kormány új érseket nevezett ki Egerbe. A gondviselés úgy akarta, hogy a bár konzervativ érzésű, de máskülönben tetőtől talpig magyar gondolkodásu rozsnyai püspök, Kisapponyi Bartakovics Béla emeltessék föl a legmagyarabb egyházmegye főpapi székébe. Tapintatával, okosságával és kedélyességével annyira lekötelezte maga iránt az abszolut kormány embereit, hogy azok az egri egyházmegyében sehol sem találtak kompromittált papokat. Balássy kilencz álló esztendeig háboritatlanul, teljes békességben maradhatott szentmiklósi káplánságában. E hosszú idő alatt a hivek osztatlan szeretetét és tiszteletét vivta ki magának példás jámborságával, kötelességtudásával és előzékeny, nyájas modorával.

1858-ban szeptember 14-én a gyöngyösi káplánságra helyezte át főpásztora, főképp egészségi okokból. Azonban csak nehány hónapig hagyták Gyöngyösön. Tizennégy évi káplánkodás után 1859-ben február 28-án elnyerte az egri papnevelő-intézet kegyuraságához tartozó bán-horváthi plebániát.

Bán-Horváth igénytelen helység Borsodmegye szentpéteri járásában. Az egri érsekség csekélyebb papi javadalmai közé tartozik. De a kevéssel is beérni tudó Balássy örömest fogadta el ezt a kis lelkészséget, mert már harmincznyolczadik évét járta, és elvégre ő is önállóságra vágyódott. Mikor Bán-Horváthra került, bizonyára nem gondolta, hogy ez a

borsodi kis falu nevezetes emléke lesz életének és képző iskolája tudományos művelődésének. Bán-Horváthon ismerkedett meg plebániája egyik filiális községének Bánfalvának hírneves földesurával, Kazinczy Gáborral, a pozsonyi diéták nagy szónokával, a Kazinczy Ferencz eszméiért hevülő geniális iróval, ki sok csalódásai és hányattatásai után, mint Akadémiánk tagja, visszavonultan élt bánfalvi ódon kastélyában. Zajtalanul munkálkodott gazdag könyvtárában, szerkesztve Toldyval az »Új Magyar Múzeumot« és az »Újabb nemzeti Könyvtárt«, melyek hasábjain egész tömegét adta ki nagybecsű történelmi és kritikai dolgozatainak.

Balássynak első útja Bánfalvára vezetett Kazinczy Gáborhoz. Az ünnepelt férfiu magyar szivességgel s mint jó barát fogadta a kedves megjelenésű művelt lelkészt, kit névleg már ismert az »Új Magyar Múzeumban« megjelent *Székely Tanulmányok* és a »Magyar Tudományos Értesitő«-ben kiadott különféle történelmi közlemények révén. Balássy dolgozatai a székely kérdésekről nemcsak ismeretlen és szokatlan tárgyuknál fogva keltettek figyelmet a tudományos körökben, de az absolutismus korában nagy feltünést is okoztak jellemzetes magyar nemzeti irányzatuk miatt. Kazinczy még keresve sem találhatott volna egyetértőbb szomszédot Balássynál. A két férfiu közt csakhamar oly meleg barátság szövődött, hogy Balássy mindennapos lett a bánfalvi kuriában, melynek remek virágos kertje és lombozatos erdeje különben is kellemes enyhületet nyujtott neki. Kazinczy buzditására és vezetése mellett behatóbban kezdett foglalkozni Magyarország árpádkori történetével és az első századok történeti földrajzával. Fölfogást, módszert és kritikát tanult Kazinczytól, és általa jutott összeköttetésbe a főváros szaktudósaival, neves iró emberekkel és a napisajtóval. Kazinczy fegyelmezte ábrándos csapongásokra könnyen hajló szellemét, s ő szoktatta komoly objektivitásra, jó izlésre és irói előkelőségre. Ismeretsége Kazinczy Gáborral valódi nyereség és szerencse volt rá nézve. Nemcsak tanulmányainak kedvezett, de politikai és társadalmi magatartását is sok tekintetben helyes nyomra terelte. Maga irja az Akadémiához küldött életrajzi adataiban: »Kazinczy tanulságos és élvezetes tár-

salkodása és becses barátsága örökre feledhetetlen marad előttem.«

A fenkölt gondolkodásu Bartakovics rendkivül szerencsés volt emberei megválasztásában. Nemcsak fölfedezni tudta megyéje tehetséges és munkás papjait, de meg is becsülte őket. Buzditásaival fokozta képességüket, anyagilag támogatta őket s elismerésével jutalmazta közhasznu tevékenységüket. Főpapi erényeinek fényében az egri aula, a káptalan, a liczeumi tanári kar, több tehetséges vidéki pappal együttesen, díszes közművelődési centrummá fejlődött, a magyar irodalom és tudományosság olympusi telepévé virult föl, mely sokoldalu munkásságával imponált az egész országnak. Bartakovics környezetében s általa segitve aratták legszebb irói babéraikat — csak a jelesebbeket említve a már nem élők közül — Ipolyi, Tárkányi, Mindszenty, Pájer, Orosz Ádám, Porubszky, Perger stb. Ugyanakkor Bartakovics hazafisága és határtalan jótékonysága, melylyel minden jövedelmét a haza oltárán áldozta föl, tette lehetővé a Theiner-féle vatikáni »Monumenták« kiadását, a Szentirás új magyar forditását és Cantu Caesar magyar nyelvű világtörténetének közreadását.

Balássynak is Bartakovics volt a legigazabb pártfogója. Fölkeresve és kiválasztva őt papjai közül, lassankint mindig jobb és jobb helyzetbe hozta s alkalmat nyujtott neki az önképzés eszközeinek megszerzésére. A szűkös ellátásu Bán-Horváthon sem hagyta sokáig. 1862. április 29-én előmozditá őt a saját érseki kegyuraságához tartozó jövedelmesebb felnémeti plebániára, megadván neki még abban az évben az investiturát is. Felnémet az egri esperesség parochiája. Egészen közel esik Egerhez. Balássy könnyen használhatta tehát az egri könyv- és levéltárak segédeszközeit.

Felnémeten nyolcz évet töltött, sűrű levelezést folytatva Kazinczy Gáborral. Az ürt, mely érzékeny keblében a bizalmas jó barát közeléből való távozásával támadt, Felnémeten Ipolyi Arnold egri kanonok és a központi papság több jelesének ismeretsége töltötte be. Gyakran bejárt Egerbe s csaknem egész irodalmi tevékenységét az egri egyházmegye történeti multjának földeritésére forditá.

A török-szentmiklósiak nem tudván felejteni egykori kedves káplánjukat, mikor a plebániájuk megüresedett, folyamodással járultak az érsekhez, hogy adja nekik lelkipásztorul Balássyt, a kihez szívvel-lélekkel ragaszkodnak. Bartakovics készséggel teljesité a hivek kérését. 1870. évi május 5-én török-szentmiklósi plebánossá nevezte ki Balássyt. Alig foglalta el új állomását, kerületi paptársai 1870. május 30-án a kun-szentmártoni kerület esperesévé választották. E minőségében kedvelt főnöke volt kartársainak és buzgó pásztora hiveinek. Szeretettel legelteté az Úr nyáját, s különösen az ifjuság oktatására és nevelésére forditott nagy gondot. A mi időt a hivatalán túl megtakarithatott magának, azt könyvei közt és iróasztalánál tölté. Irói munkásságának leggyümölcsözőbb szakát éppen az a tizenkét esztendő képezi, a mit Török-Szentmiklóson töltött. Mintha az eleven munkakedv ellenállhatatlan erővel ragadta volna meg. Mint a kinek sietős a dolga, szinte lázas érdeklődéssel mélyedt el a felvidéki vármegyék őstörténetének nyomozásába. *Török-Szentmiklóson érte a kitüntetés, hogy a M. T. Akadémia, méltányolva tudását és irodalmi érdemeit, 1872-ben május 24-én, Lónyay Menyhért elnöksége és Arany János titkársága alatt, levelező tagjává választotta.*

1873-ban meghalt nagylelkű maecenása, Bartakovics érsek, kihez mindvégig a hála és tisztelet legbensőbb rajongásával ragaszkodott. Az apostoli szellemű magyar főpap koporsójának bezárultával egy egész világ omlott össze Balássy keblében. Reményei, melyekkel magát öreg napjaira kecsegteté, zátonyra jutottak. Az a hite, a mit jó érsekének igérete folytán keblében ápolt, *hogy egykoron ő is elveendi majd érdemei jutalmát,* egyszerre összetört.

Avagy nem várhatta-e Balássy jogosan, hogy munkás élete fáradalmaival legalább annyira vihesse, hogy öregségében, midőn a lelkipásztorkodás teendőit már nehezen végezheté, megérdemelt helyet kapjon ő is egyházmegyéje tizennégy kanonoki stallumainak valamelyikében? Hiszen hazánkban nem éppen ritka látványosság, hogy név és érdem nélkül szűkölködő köznapi kis emberek fölkapaszkodnak egész a püspöki infulák szféráiba. A magyar közvélemény szó nél-

kül tűri ezt, sőt hirlapi üdvözlésekkel köszönti a protekczió lovagjainak versenyfutását az egyházi méltóságok és gazdag javadalmak után, midőn oly egyének, kik teljes életükben csak távolról nézték a nemes munka embereinek veritékezését, eljönnek szüretelni és — mint egy illustris társunk a minapában mondá — érdem s munka nélkül egész napszámot és hizlalt tulkot követelnek maguknak, sőt kapnak is. *Hogyne lett volna hát érdemes bármelyik magyar kanoniára Balássy Ferencz, ki nemcsak egyházának volt dísze, de hazája kulturális szinvonalának emelésén is aligha többet nem lendített, mint kortársai közül akár száz distingvált pap együttvéve?*

Azonban Bartakovics halálával megszünt Egerben a rokonlelkű egyházi literátoroknak az a munkás telepe, mely magas szárnyalásu eszmék szolgálatában a magyar közművelődés *egyetemes czéljait* tartotta szemelőtt, s félszázadon át virágkorszakát élve, irodalmunknak maecenásokat, tudósokat, szónokokat, klasszikus prózairókat és költőket nevelt. S igy Balássy jogos igényei nem lettek kielégitve. Hatvan éves korában, 1881-ben deczember 28-án, a saját kérelmére elhívta őt főpásztora Török-Szentmiklósról és behelyezte ismét falusi plebánosnak az Eger melletti Makláron, reá ruházván ott is a kerület esperesi hivatalát. Ebben a helyzetben maradt aztán Balássy tizenöt esztendőn át. Mig Akadémiánknak ez a tiszteletre méltó aggastyán tudós tagja egy vidéki parochián a nap hevében, esőben és sárban halottakat kisért a temetőbe és végezte békés türelemmel s engedelmes megadással a jó lelkipásztor teendőit: *azalatt egy egész sereg ismeretlen alak haladt el mellette fényes és kényelmes egyházi fokozatokra.* »Nevökkel — mint a költő mondja — örökre elment az idők hajója«! Ellenben az észre nem vett és mellőzött maklári székely remetének dicsérete élni fog nemzedékről nemzedékre még akkor is, mikor már senki sem fogja többé tudni, ki sebezte meg az ő szegény fáradt szivét a méltatlanság fájó töviseivel.

Balássy Makláron, csak úgy mint azelőtt, mélyen beletemette magát történelmi tanulmányaiba. Nem annyira kutatott már — kora nem engedé azt neki — mint inkább

a régebbi kutatásai eredményét dolgozta föl, közbüleső sok pihenő pauzával ugyan, de annál több önfeláldozó szorgalommal. Azonkivül a társadalmi művelődés terén is tevékeny volt. A hol valami köszhasznu intézményt föltünni látott, igyekezett azt tehetsége szerint támogatni. Figyelme kiterjedt az egész országra. A legtávolabb vidékekről siettek az irodalmi egyletek és közművelődési körök tagjukká választani őt. A »Magyar Történelmi Társulat« mindjárt megalakulásakor 1867-ben igazgató választmányi tagsággal tisztelte meg. Részint alapitó, részint működő tagja volt az erdélyi »Kemény Zsigmond-Társaságnak,« az »Erdélyi Múzeumegyletnek,« a »Békésmegyei művelődéstörténeti Egyletnek,« a »Délmagyarországi tört. és régiségtudom. Társaságnak,« a »Tiszafüred-vidéki régészeti Egyletnek,« az »Archaeologiai Társaságnak« és a Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi Osztályának.«

Mikor Maklárra jött, hivei nagyobb részben németek voltak. Sikerült neki népszerüségével keresztülvinni, hogy a németjei évek során nemcsak megtanultak jól magyarul, de elsajátitották a magyar szokásokat és elfogadták a magyar viseletet is. Balássynak nagy része van abban, hogy a német Maklárból nyelvben és érzésben valóságos magyar község lett, hol ma már csak a lakosság vénei beszélnek még németül.

1892-ben január 13-án nem várt meglepetés érte a maklári paplakot s nagy öröm a maklári hiveket. Az öreg plebánosnak királyi adománylevelet hozott a posta. A hetvenegy esztendős Balássy *czimzetes kanonokká* neveztetett ki negyvenhat évi szolgálat után: »tekintetbe véve erényes szép tulajdonságait, tudományos tanultságát, példás erkölcsi jámborságát és egyéb jeles tehetségeit,« mint a diplóma mondja. Balássy barátai gratuláltak neki az ország minden vidékéről. Én is köztük voltam. Balássy csak hosszas megfontolás után s nagyon fanyarul válaszolt. Kitört belőle az elkeseredés. 1892. évi június 23-án irja nekem: »Figyelmet sem érdemel ez a szerény kitüntetés. Arra volt tulajdonképpen szánva, hogy a publikum szemébe por hintessék, hogy t. i. az én csekély érdemem is el van ismerve és

méltányolva. Ismerve az indokokat és körülményeket, nem sokra becsülöm.« Egy másik barátjának ezt irja: »Nagyon elkéstek vele. Ha a világ minden kincseit nekem adnák, akkor sem tehetnék jóvá, a mit ellenem vétettek.« Az Akadémiához beterjesztett életrajzi adataiban ismételve kijelenti: »A czimzetes kanonokságot valamint nem kerestem, úgy azt nem is valami nagy örömmel fogadtam.«

Három évre rá, 1895-ben szeptember 10-én, ünnepelte Balássy félszázados áldozópapságának aranymiséjét. Résztvettek az ünnepélyen egri káptalanbeli ismerősei, sok világi előkelőség és az egyházmegyei papság köréből számosan. Samassa érsek, ki akkor az erdélyi püspököt látogatva Gyulafehérvárott időzött, szép üdvözlő levéllel kedveskedett a jubilánsnak. »Félszázados áldozárságának ünneplése — úgymond — örvendetes alkalmat nyujt nekem arra, hogy főpásztori változatlan jóindulatom újabb tanuságául legbensőbb üdvözletemet küldjem ft. uraságodnak, és pedig a körülmények kedvező alakulása folytán Erdély földjéről, e földről, melyhez mint szülőhelyéhez legdrágább gyermek- s ifjukori emlékei fűzik, a melyek Isten kegyelméből hosszúra nyúlt életének ez örömnapján is bizonyára a legélénkebben újulnak föl lelkében. És én visszaemlékezéseihez jóleső megelégedéssel csatolhatom az Úr szolgálatában eltöltött életének munkássága fölötti elismerésemet s köszönetemet, s ezzel fokozhatom azon megnyugtató, fölemelő érzést, melyet a hű kötelességteljesitésre irányzott törekvés öntudata adhat meg lelkének s a jók kegyeletes ragaszkodása megérdemelt igazi jutalmul kisér. Egyházának s hazájának hű fia igyekezett lenni mindenkor. Minek tanusága az is, hogy a lelkipásztorkodás gondjai mellett, papi hivatásához híven, tudományos munkálkodás által is törekvék mindkettőnek javára szolgálni. Legyen a mostani ünnep lelkének igazi ünnepe. S midőn az Úr jótéteményeiért hálát mondva borul le oltáránál, érezze, hogy oda kiséri mindazoknak hálája, kiknek gondozását a Gondviselés reá bizta; kiséri tisztelőinek őszinte öröme s az én főpásztori áldásom.«

Az aranymise örömnapja képezi Balássy egyházi pályá-

jának kiemelkedő legderültebb magaslatát. Ő a maga szerénységében nem kivánta azt semmi különösebb cselekedettel emlékezetessé tenni. Talán módjában sem állott azt megtehetni. Az ő egyszerű, minden hivalkodástól ment természete sem kedvelte az efféle külsőségeket.

Félszázados jubiláris ünnepét egy esztendővel élte túl Balássy. Egy évig élt még bágyadt testtel, de utolsó leheletéig tettvágyó munkaösztöntől eltelve, mely hosszú fáradalmas földi vándorlásának leáldozó estéjén sem engedett neki pihenő órát. Már hónapokkal előbb a halálsejtelmek sötét felhői árnyékolták be kedélyvilágát. Azt hivé, hogy hetvenhét éves korában fog meghalni. Sokszor jósolgatta környezetének: »Meglássátok, az a két kasza fog engem levágni.« De a kaszás két évvel korábban jött, semmint gondolá. Egy kaszával érkezett ugyan, de mégis letarolta őt az élet mezejéről. Balássy egy hűvös őszi napon megfázott s előbb heves gyomorlázba, majd aztán hashagymázba esett. Nyolcz napig gyötörte ez a szörnyű betegség. Végre jött a halál és megszabaditá irtóztató kinlódásától. Miután a szentségeket ájtatosan fölvette, meghalt munkás élete 75-ik évében, 1896. évi október 4-én, éjjeli tizenkettedfél órakor. Éppen névünnepe volt: Assisi szt. Ferencz napja.

Holt tetemét október 6-án délután 5 órakor temették el a maklári temetőbe. Résztvettek a végső tisztességen szeretett rokonain kivül: Hevesmegye törvényhatósági képviselői, a környékbeli nagybirtokos urak, Maklár és Nagy-Tálya községek lakossága, az egri káptalan küldöttsége a nagyprépositt, régi káplánjai valamennyien és az esperesi kerület papsága s tanitói kara. A beszentelés szertartását Szele Gábor egri kanonok s fölszentelt püspök végezte.

Balássy Ferencz halálával eltünt az egri literátus papság köréből az utolsó akadémikus, kivel abban az időben a magyar őstörténet terén, az egy Ipolyin kivül, senki más nem mérkőzhetett.

IV.

Balássy történetirói kvalitását az ő korának szinvonaláról kell megitélnünk. *Én őt igen derék, rendkivül szorgalmas és nagyon lelkiismeretes történetirónak tartom. Tekintve munkakörének terjedelmét és az elért tudományos eredményeket, Balássy a középszerü vidéki történettudósok elején foglalt helyet. Különösen mint helytörténetiró és a magyar történeti földrajz kutatója tett jó szolgálatokat a hazai történettudománynak.* Monumentális alkotásokat nem hagyott maga után. De nem is az volt a czélja; hanem inkább az, hogy fontosabb részletkérdések tisztázásával ő a maga részéről is épületköveket szolgáltasson Magyarország és Erdély összefoglaló történetének modern földolgozásához. Inkább azt tűzte föladatául, hogy a székelyek őstörténetének egyes mozzanatait s Felső-Magyarország politikai és egyházi földrajza középkori alakulásának homályos kérdéseit, melyek közelebbről érdekelték, kifejtse és megvilágitsa, a létező hézagokat pótolja és a tévedéseket helyreigazítsa, — egészben véve pedig, hogy történeti ismeretünket egy-két lépéssel előbbre vigye.

Ennek a föladatnak Balássy a maga korában, a rendelkezésére állott eszközökkel, becsületesen megfelelt.

Mielőtt az állami és családi levéltárak hozzáférhetőkké lettek, természetesen ő sem végezhetett levéltári munkát. Eredeti kútfőkből meritett új adatokkal nem léphetett föl dolgozataiban. Kénytelen volt ő is, mint mások, jóformán csak a magyar oklevéltárakból és a készen álló történeti szakmunkákból venni az anyagot tételei tárgyalásához. Igy aztán egykoru bizonyitékok hiányában számos fontos kérdést megoldatlanul kellett hagynia, vagy hibásan oldotta meg. Közös sorsa volt ez az abszolutizmus korában valamennyi történetirónknak, a kik szintén mint ő csak nyomtatott forrásokból voltak kénytelenek dolgozni. Ez a körülmény tehát nem csökkentheti Balássy érdemeit. Elvégre eljön majd az idő, hogy a még rejtőző levéltári anyag mind publikálva lesz, — és akkor majd mindnyájan csak nyomta-

tott forrásokból fogjuk szedegetni műveinkhez az adatokat és bizonyitékokat.

A hazai történelem iránt Balássy már kora ifjuságában különös kedvet és hivatást érzett; de kezdő korában, állásánál fogva távol esvén a nagyobb városoktól és könyvtáraktól, ismeretei gyarapitásában csak kevés előmenetelt tehetett. Nyilvános irodalmi működését 1846-ban kezdte hirlapi levelezéssel s apróbb czikkek közlésével. Az időtájt a fővárosban élénk szellemi mozgalom indult meg, mely csaknem hirtelen kapta föl tespedéséből a magyar irodalmat. A közvélemény tolmácsolására, a kulturális törekvések előmozditására hirlapok, folyóiratok, szépirodalmi és tudományos vállalatok keletkeztek, melyek az Akadémia körén kivül ápolták és fejlesztették a nemzeti közművelődést. Ott volt a »Honderű«, »Pesti Divatlap«, az »Életképek« és a »Pesti Hirlap«. Elsőrendű tekintélyt képviselt a »Religio és Nevelés« Somogyi Károly és Danielik János szerkesztése mellett. Ezekbe a folyóiratokba küldözgette Balássy káplán korában az ő apróbb közleményeit, melyek leginkább egyházi és iskolai tárgyakkal foglalkoztak.

Ezek a kisebb közlések bátoritották föl, hogy kedvencz szaktárgyával, a történelemmel is megpróbálkozzék.

Történetirói munkássága *két időszakot* tüntet föl. Az első időszakra esnek azok a dolgozatok, melyeket 1856-tól 1870-ig irt, mikor levéltári kutatásokkal még egyáltalában nem foglalkozott s csak a közkézen levő forrásműveket használta segitségül. A második időszakból valók az 1870 után alkotott művek, midőn már érettebb megfontolással és gazdagabb ismeretkészlettel a levéltárakat és az újabb oklevélkiadványokat is hasznára fordithatá. Figyelmét ekkor már nem a székely hősmondák és lovagvárak romantikája kötötte le, hanem a magyar felföldi ősmegyék alakulásának problemái, az egri püspökség földrajzi elváltozásainak ingadozó kérdései és egyes kiválóbb történeti alakok szereplése a régi magyar közéletben.

Első időszakbeli dolgozatain legott fölismerhető az autodidakta történettudós és dilettáns iró, ki a saját otthona horizónjának szűk keretein belül marad, a diplomati-

kában még járatlan, az okfejtő történelemben iskolázatlan. Kitetszik e dolgozatokból az iró vidéki elszigeteltsége és az akkori tudományos közviszonyok mostohasága. S mégis éppen ezeknek a fiatalkori műveknek, az ötvenes és hatvanas években kiadott dolgozatoknak, a székely hősregék történelmi tárgyalásának köszönheti Balássy az ő irói hírnevét, sőt akadémiai tagságát is. Székely tanulmányai országos föltünést keltettek új és szokatlan tartalmuknál, jellemzetes magyar irányuknál és azon tudományos készültségnél fogva, melylyel azokat irójuk fejtegette. Balássy abban a ritka szerencsében részesült, hogy első föllépésére egyszerre nevezetes emberré lett. Mikor székely tanulmányainak bevezető dolgozata, a *Rabonbánok*, 1856-ban az »Új Magyar Múzeum«-ban megjelent, a folyóirat szerkesztője, Toldy Ferencz, ezekkel a szavakkal mutatta be őt az olvasóközönségnek: »Őszinte hazafiui örömmel mutatjuk be t. közönségünknek történetvizsgálatunk e sokatigérő új és buzgó üzőjét és első munkáját. Olvasóink benne egy a históriai kritikára hivatott, komoly és józan észt fognak fölismerni, kinek egybehasonlító nyomozásai nem kevés fölvilágositást igérnek éppen oly részeiben a tudománynak, az erkölcs- és jogtörténetben, mik mindeddig nem részesültek még azon figyelemben, melyet ezek érdekessége és fontossága követel.«

A rabonbánokat Balássy annyira komolyan vette, hogy a róluk irt művét, valamint székely tanulmányai többi részleteit is, tulajdonkép a »Csiki Székely Krónika« állitásainak bizonyitására irta meg. A krónika fonalán indul Balássy és bizonyitja, hogy a székelyek Attila halála és a hun birodalom bukása után vonultak be Erdélybe. Ott maradtak aztán a magyarok bejöveteléig, sőt azontúl is egy darabig. Rabonbánok által kormányoztattak, kiket maguk közül választának közakarattal. A rabonbánok voltak vezéreik és főpapjaik. Intézték az áldozatokat, szentesiték a nép egyetértésével hozott határozatokat, igazgatták, vezették a népet otthon és a csatában. Volt egy fő rabonbán, az egész nemzet feje, és voltak kisebb rabonbánok. A kormányzati rendszer organumát s a törvényhozó hatalom középpontját a rabonbán áldozata és a nép gyűlése tevé. A kettő együtt járt. A gyü-

lés pogány áldozatnak, később polgári áldomásnak neveztetett. A »libatio« eszköze a serleg vagy kehely, mely egy felső hatalomnak és a sanctiónak a jelvénye. Áldozatkor a kehelyből a rabonbán és az udvariak ittak, a nép pedig nagy áldomást tartott. Ha valaki az ekkép megerősitett törvényt áthágta, vagy a rabonbán áldozatára meg nem jelent, a nép szemeláttára belei fölhasittatván, megöletett. A rabonbán Udvarhelytől délnyugatra egy magas, kerek hegytetőn épült várban, Budvárában lakott; a székely nemzetgyűléseket pedig a vár alatt, a Küküllő mentén elnyúló mezőségen tartották.

A »Csiki Krónika« igazolására bizonyitgatja Balássy a székely szerkezetnek a hunokéval egybehangzó azonosságát. Érdekes fejtegetései során értelmezi a »rabonbán« szót is. Szerinte az a »rabon« és a »bán« szavak összetétele. A rabon = rabboni keleti, jelesül zsidó nyelven mestert, tanitót, papot jelent; mig a bán = pán szláv nyelven urat, vezért teszen. Az utóbbi szót a székelyek Európában vették föl, amazt Ázsiából hozták. A rabonbánság Béla vezér alatt a pogány szokásokkal együtt eltöröltetett s a rabonbáni hivatal helyébe a székely ispánság lépett. Azonban csak a név változott, a régi hatóság megmaradt, a székely gyűléseken mondani szokott ünnepélyes eskü is megtartatott. Az esküszegők megkinzásának és kettévágásának helyét Balássy a a mai Kénos = Kinos és Vágás nevű falvakban látja. Budvárát az Attila-birodalom romlása előtt épité Buda rabonbán, kit a krónika torzított görög nyelven »Nabon Philein«-nek, azaz bölcsnek nevez. A rabonbánok korában Udvarhelyszék a székely nemzet fővárosa. Ott tartja udvarát a rabonbán, ott vannak a nemzetgyűlések, ott van az ispánok vagy vajdák törvényszéke, ott lakik a székelyek főkapitánya és ott őrzik a nemzet pecsétjét. — Ezt adja elő Balássy a »Rabonbánok« czimű értekezésében, kijelentvén, hogy a »Csiki Székely Krónikát« a hazai történelem megbecsülhetetlen kincsének és kiegészitő részének tartja.

Fölbiztatva a sikertől, melyet ezzel a dolgozatával a szakemberek előtt és a közönségnél aratott, mint bánhorváthi lelkész, megirta Kazinczy Gábor buzditására és

útmutatása mellett a *Székely szokások ősrégiségéről*, — s az *Adalék a honvédelmi rendszer történelméhez és Udvarhelyszék elsőbbsége a többi székely székek fölött* czimű értekezéseit, szintén az »Új Magyar Múzeum« számára. Ugyanabban a tudományos folyóiratban jelentek meg: 1857-ben *A székely dullók*; — 1858-ban *A tetemrehivás vagy halálujitás*; — 1860-ban a *Hadi szemle a székelyeknél* czimű értekezései.

A »Székely dullók«-ban a régi tisztségek és hivatalok neveinek etimologiájából nyomozza a történeti igazságot. A dulló = dúló elnevezésben régi magyar vagy székely nevet lát, mely a deák »dullo-dullonis« főnévből ered és a német Stuhlrichter-nek felel meg. Dullni annyit tesz, mint valakit megzálogolni, kipusztítani, nyomorgatni, megbüntetni. A »Székely Krónikából«, régi irókból és törvényekből vezeti le a dullók eredetét és rendeltetését. A dullók voltak a rabonbánok itéleteinek végrehajtói, ők végeztették ki a nemzet szabadsága ellen vétkezőket, és a hadban meg nem jelenők javait ők verték vagy dúlták föl. Állásuk kegyetlen működéséből, vagyis a dúlás tényéből nevezték el őket székelyül »dullók«-nak. Előadja Balássy, hogy a dullók a székely székekben olyanforma tisztviselők voltak, mint a magyar vármegyékben a szolgabirák. A székek nemes közönsége szabadon választotta őket gyülésein a tehetősebb birtokosok, primorok vagy lófők rendjéből. Hivatalaikban a fő- és közvetetlenül az alkirálybirák (vice judices regii) alatt álltak és kiegészitő tagjai valának a székek tiszti házának. Minden fő- vagy anyaszék egy-egy főkirálybiró hatósága alatt állt, s minden főszék több fiúszékre és kerületre oszlott. Egy-egy fiúszék élén alkirálybiró állt. A fiúszékek ismét járásokra oszlottak, s minden járásnak volt egy dullója, kinek közvetetlen hatósága alá tartozott a járás községeinek elüljárósága. A dullói hivatal a székely székek autonomiájának megszüntével 1848-ban töröltetett el.

A »Tetemrehivás« czimű dolgozatban a székely ősök egy sajátszerű büntető szokását nyomozza Balássy. A tetemrehivást emliti az erdélyi 1594-ki és az 1649-ki törvény, midőn azt, mint a kereszténységhez nem illő szokást eltörli. Emlitik a történetirók is. De hogy miben állt voltaképp a

tetemrehivás és miképpen gyakorolták azt a régi székelyek, csak Balássy munkájából tudjuk meg. Magyarországon e szokásnak világos nyomai nem tűnnek ugyan föl történelmi forrásainkban, mindazonáltal alig szenved kétséget, hogy a tetemrehivás, legalább kezdetben, a magyaroknál is divatozott. Osztozik e fölfogásban koszorús költőnk, Arany János is, midőn remek balladájának tárgyát Balássy művéből átveszi s az ifju Bárczi Benő holtteste fölött a tetemrehivás borzalmas jelenetét Magyarország valamelyik felföldi megyéjébe, Sárosba, Zólyomba vagy Abaujba helyezi. Kund Abigél bűnvallomása a radványi kastélyban megy végbe. A tetemrehivás tehát nemcsak a székelyeknél, hanem a magyaroknál is divatozó szokás volt.

A »Hadi szemle a székelyeknél« czimű értekezésben a hajdani székely honvédelmi rendszert ismerteti Balássy. A hadi szemlét a székelyek »lustra«-nak hítták. A szemlén megjelenni tartozott fejenkint minden katonáskodásra kötelezett székely. A szemlét háboru idején a székelység generálisa, békében a vajdák, később az erdélyi fejedelmek, mint székely ispánok előtt tartották. Balássy idézi a vonatkozó törvényeket s bemutatja a »Constitutio Exercitualis«-t, melyet 1463-ban Mátyás király is megerősitett. Közread továbbá Kazinczy Gábor gyűjteményéből egy I. Rákóczy György-féle lustrális jegyzőkönyvtöredéket a XVII. század első feléből és kimutatja, hogy a hadi szemlék valának a székelység fönmaradásának és harczias szellemének eszközei, a családok előléptetésének szinhelyei, a hadi szolgálatból eredő sérelmek megorvoslásának hatóságai és biztositékai a pixidár-rend szabadságainak. A szemlékről fölvett jegyzőkönyvekben találja föl Balássy a székely nemzetségek és családok leszármazásának, örökösödésének és nemességének hiteles okiratait.

A székely tanulmányok további részletei valának: *A Székelyföld régi fő- és alesperesi kerületei és egyházai,* — és az *Észrevételek Orbán Balázs a »Székelyföld leirása« czimű munkájának első kötetére.* Az előbbi 1867-ben a »Magyar Sion«-ban, az utóbbi 1869-ben a »Századok«-ban jelent meg. Az előbbiben bizonyitja szerző, hogy a

Székelyföld kezdetben a tatároktól 1241-ben elpusztitott és egészen soha többé helyre nem állitott milkói püspökséghez tartozott, és csak aztán lett az erdélyi püspökség tartozéka. Az utóbbi biráló dolgozatában méltányolva Orbán nagy művének előnyeit és kiigazítva annak tévedéseit, arról érvel, hogy a székelység három osztálya (lófők, gyalogok, primorok) már 1339-ben, a »Székely Krónika« szerint már szent László korában megvolt. Az adományos székelyföldi nemesség akkép keletkezett, hogy a primorok és tehetősebb lófők egy része fejedelmi adománylevelet eszközölt ki a jószágaira, bevivén ekkép a székely jószágokra is a királyi jogot. A »siculorum comes« nem székely gróf, hanem székely ispán. A székely örökösödés kérdése abban áll, hogy János Zsigmond koráig a Székelyföldön a királyok senkinek jószágot nem adományoztak és nem is adományozhattak; mert a székely jószág a székely nemzet sarkalatos törvénye szerint sem magszakadás, sem nótáztatás esetében nem szállt át a koronára.

Látni való, hogy Balássy első időszakbeli munkásságát csaknem teljesen a székelység történeti kérdéseinek tisztázása vette igénybe. A székely dolgokon kivül csak még három jelentősebb munkálata van ebből az időszakból. 1858-ban kiadta az »Új Magyar Múzeum«-ban *Török-Szentmiklós történeti tekintetben* czimű monográfiáját. 1865-ben Bartakovics Béla aranymiséjének ünnepére megirta az alkalmi »Emlékkönyv«-be *Az egri egyházmegye alakulása* czimű dolgozatát, mely egyes tévedések daczára becses úttörő munka. 1867-ben közölte a Toldy »Magyar Történelmi Tár«-ában *Adalék a Rákóczy forradalom történetéhez* czimű érdekes ismertetését, az egri érseki levéltár egy aktacsomagjának adatai nyomán. Ez utóbbi dolgozatából megtudtuk, hogy XI. Kelemen pápa 1709. augusztus 17-én utasitást küldött Keresztély Ágost esztergomi bíbornok-érsekhez, hogy a Rákóczy-szabadságharczban részes egyházi hazafiakat megidézze és megbüntesse. A fővádlottak közt voltak: Telekessy István egri püspök, Pyber László és Pethes Endre cz. püspökök, Bachó János váradi prépost, a szepesi, váczi és egri káptalanok, Pongrácz Imre cz. püspök s esztergomi kano-

nok, Zichy Pál gróf győri kanonok, a Rákóczytól kinevezett Brenner Ferencz szepesi kanonok, a jászói és leleszi konventek és a pálosok közül is számosan. Balássynak ezt a közleményét különösen azért emelem ki, mert szabadságszeretetének és magyar alkotmányos nemzeti fölfogásának adott benne nyomatékos kifejezést.

Ezek után még néhány kisebb dolgozatának fölemlitésével befejezhetem Balássy irodalmi tevékenysége kezdő korának ismertetését. Ilyen kisebb dolgozatai a következők: *Közlemények az egri érseki levéltárból*, — és *A kemeji főesperesség*. Mindkettő a »Magyar Tudományos Értekező«-ben jelent meg. Továbbá: *A pápai tized rovatának az egri és szatmári egyházmegyékre vonatkozó részei*; — *Az egri egyházmegye 1699-ik évi egyházainak és lelkészeinek névsora*; — *Telekessy István egri püspök életrajzi adatai*; — *Nyomozása az aradi káptalan birtokainak*; — *Az aradi káptalan székhelye*; — *A poroszlói apátság*; — *Vázlatok Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék helytörténetéből*; — *A tomaji apátság nyomozása*, — s végül a *Fenessy György egri püspök korára* (XVII. század) *vonatkozó adatok*. — Megjelentek ezek részint önállóan, részint a »Magyar Sion«-ban és az egri egyházmegyei »Névkönyvek«-ben. Mind e dolgozatok felnémethi tartózkodása idejéből valók, mikor Eger közelségénél fogva bőven táplálkozhatott az ottani tudományforrásokból. E dolgozataival első sorban atyai jóltevőjének, Bartakovics érseknek akart örömet szerezni, a mint valósággal szerzett is. Bartakovics minden egyes alkalommal meleg szavakkal dicsérte meg Balássynak buzgó irodalmi munkálkodását.

V.

A történetirói képzettség magasabb fokára abban a korszakos jelentőségű történettudományi iskolában emelkedett föl Balássy, melyet 1867-ben Akadémiánk két kiváló büszkesége, Szilágyi Sándor és Thaly Kálmán alapitott, midőn a M. Tört. Társulatot létrehozták. A társulat jeles folyóirata, a »Századok«, szabad tért nyitott Balássy Ferencz számára, hogy második időszakbeli érettebb és tartalmasabb munkás-

ságát kifejtse. A »Századok« évfolyamaiban találjuk maradandó értékű közleményeit, melyek szerzőjük tudományos haladásáról és gyors emelkedéséről tanuskodnak. A föltárult levéltárak és a levéltári anyagnak szabatos kiadásai, szakszerűen képzett fiatal tehetségek térfoglalása a történetirodalom küzdőterén, mind a Tört. Társulatban, mind a tudományegyetem tanszékein és itt az Akadémia felolvasó asztalánál, hirtelen és csodálatosan föllenditették a magyar történetirás művészetét. Ez szépségével, meggyőző erejével s az ismeretlen mélységekbe bevilágitó fölfedezéseivel elbűvölte és magához ragadta, új irányok felé terelte az elméket. Ettől a hatalmas befolyástól érintve gyarapodott Balássy tudása, szélesbedett látóköre és érlelődött kritikai érzéke, mely nagy szorgalommal párosult tevékenységének újabb munkakört jelölt ki s általános érvényű nehezebb kérdések felé forditá figyelmét. Ennek a reformiskolának lelkesitő hatása alatt karolta föl munkássága legjelentősebb tárgyát: az ősmegyék alakulásának, elnevezésének és területök határvonalainak nyomozását. Ekkor irja a »Századok«-ba (1872. évf.) szapora egymásutánban: *Szelistye és Talmács várának és területének jogtörténelmi nyomozása;* — *Sáros vármegye régi elnevezése és önállósága;* — *Heves vármegye alakulása és régi elnevezése;* — *Kemej megye és főesperesi kerület kiterjedése és határai,* — s *Kemej újabb elnevezése és átalakulása* czimű becses értekezéseit. Ez mind egy esztendei munkásságnak a gyümölcse. Sőt ide sorozhatom *A székelyek alapszerződése* czimű művét is, melylyel 1873-ban az Akadémiában tagsági székét elfoglalta. (Értek. a tört. tudom. köréből.)

1872. évi szeptemberben résztvett Balássy a M. Tört. Társulat emlékezetes szepesvidéki kirándulásán. Akkor végzett először szorosan vett levéltári kutató munkát. Pesty Frigyes társaságában volt kiküldve a Csákyak lőcsei levéltárának tanulmányozására. Ott kapta Pestytől az első leczkéket s hasznos útbaigazitásokat az okiratolvasás praxisából. Lőcsei buvárkodása elég szerencsével járt, sőt meglepetést is szerzett neki. Kezére adta az egri káptalan egy 1591. évi kiadványát, mely a régi egri vár strukturáját, részeit és

különféle épületeit ismerteti meg velünk. II. Miksa királytól egy 1569. évi adománylevelet talált, melylyel Miksa a fiágon kihalt Országh-nemzetség javait Enyingi Török Ferencznek és nejének, Országh Borbálának adományozza. Az okirat azért fontos, mert fölsorolja a hatalmas Országhok bárhol levő minden birtokait.

Apróbb sikereitől ösztönözve, Balássy ezentúl gyakrabban kereste föl a nemzeti-múzeumi, az országos, az esztergomi, a pozsonyi és gyulafehérvári káptalani levéltárakat. 1874-ben elment a M. Tört. Társulattal a beszterczebányai kirándulásra, melynek elnöke Horváth Mihály, vendégszerető házigazdája Ipolyi püspök volt. Balássyt a körmöczbányai bizottságba osztották be. Ott ismét alkalmat talált előkelő történettudósok társaságában gyarapitani levéltártani ismereteit. Körmöczbányán több oklevelet talált a Kátay-nemzetségről, Heves- és Borsodmegyékről. Az egri várról 1874. május 4-én olvasott az Akadémiában. Értekezésének czime: *Az egri vár 1687-ki feladásának alkupontjai és a törökök maradékai Egerben.* (Értek. a tört. tudom. köréb.) Körmöczbányai levéltári kutatásának eredményét a »Századok«-ban adta ki. (1875. évf.) Czime: *A körmöczbányai levéltárnak a Kátay nemzetségre vonatkozó oklevelei s azoknak feltünöbb részletei.* Mennyire járatosnak érezte már magát a diplomatikában, kitetszik abból a körülményből, hogy ritka szerénysége mellett is vállalkozott Knauz »*Monumentáinak*« a »Századok«-ban (1875. évf.) szakszerű ismertetésére és birálatára. Dolgozatában kifejezte többi közt azt az óhaját is — mely még ma sem ment teljesedésbe, — hogy az esztergomi érsekségnek, mint kiváló egyházi és közjogi tényezőnek története, necsak röviden és töredékesen, a hogy azt Pray, Schmitth és Török megirták, hanem egybefüggő egészben, érdemlegesen és a régi dicsőséghez méltóan irassék meg.

A hetvenes évek elején nagy mértékben érdekelték a tudós köröket azok a történetkritikai tornák és irodalmi páros viadalok, melyeket Balássy, ugyancsak a »Századok« hasábjain, néhai való Botka Tivadarral a vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről folytatott. Okot adott e tanulságos polémiára Botkának »Tájékozás némely vár-

megyék alakulásáról« czimű értekezése, melyet 1871-ben az Akadémia május 5-iki osztályülésén olvasott föl. Botka többi közt hivatkozott Balássynak az »Egri egyházmegye alakulásáról« irt dolgozatára. Balássy ezt kihivásnak tekinté és *Visszhang Botka Tivadar tájékozására a vármegyék alakulása kérdésében* czimű tanulmányával válaszolt tudós ellenfelének. (Századok, 1873. évf. 81—99. és 163—171. ll.) Újra hangoztatá a hatvanas években fölállitott azt a tételét, hogy a főesperességek vármegyék szerint voltak kikerekitve, s hogy minden vármegyében egy-egy főesperes volt, kinek egyházi joghatósága az illető vármegyére szorítkozott. Vitatta a különbséget, mely szerinte eredetileg a várispánság (comitatus castri) és a vármegye (provincia vagy parochia) közt létezett s mely csak a XIII. század közepe felé szünt meg, midőn a várispánságok fölbomlottak és a megyékkel összeolvadtak. Mikor pedig Botka az ő válaszában szemére veté Balássynak, hogy »Pata« megyében egy senki által nem ismert »terra incognita«-t, egy soha nem létezett vármegyét fedezett föl és túlbuzgóságában annyira meg tudta határozni Pata területét, mintha csak maga is résztvett volna az alakitásában: Balássy önérzetesen azt felelte Botkának, hogy igenis ő a patai vár és főesperesség nyomozásával a Mátra vidékének egy oly régi elnevezését fedezte föl, mely addig történetbuváraink figyelmét teljesen kikerülte. S midőn Botka fölhozta, hogy Pata nem volt honfoglaló vezér, hanem a kun Ede vagy Edömér vezérnek unokája, minél fogva nevet sem adhatott egy vármegyének: Balássy legott kimutatá, hogy nemcsak honfoglaló vezéreink, hanem más kiváló emberek nevéről is neveztek el várakat és vármegyéket. Pata — úgymond — unokája volt Ede és Edömérnek, kik Árpádtól nemcsak a Mátra vidékén, hanem másutt is, a Taktaközben és a Hegyalján sok földbirtokot kaptak. Botka állitá, hogy már Árpád alakitott megyéket (Borsodot); Balássy ellenben azt bizonyitotta, hogy a törzsfőktől elfoglalt vagy épitett várak és a hozzájok kapcsolt területek még nem voltak megyék vagy várispánságok, hanem inkább csak erőditett pontok, katonai állomások, melyek nem annyira az ország polgári fölosztására, mint inkább annak

védelmi biztosságára vonatkoztak. »Valamint — mondja Balássy — a megyék, úgy a várispánságok is szent István király alatt alakittattak és szerveztettek, habár megvoltak is elemeik már az országnak a törzsfőnökök közt fölosztásában és a vezérek intézkedéseiben.« Botka nem fektet súlyt a Névtelen jegyzőre; ellenben Balássy nagyhitelű kútforrásnak tartja a Névtelent a honfoglalás történetének elbeszélésében. — Azóta persze sokkal tisztábban látunk!

Balássy tollharcza Botkával, akár tekintjük a vita tárgyát, akár az ellenfelek tudását, bizonyára csak diszére és hasznára volt a történetirodalomnak. Élesztette a kutatás vágyát, előkelő modorával pedig példát állított föl: mikép kell tudományos vitairatokat fogalmazni, hogy azok mindig hasznosak, sértők pedig sohase legyenek. Mily megnyerő és nemes a hang, melyet a két tekintélyes férfiu egymással szemben használt. »Örvendek — irja Balássy a »Visszhangjában«, — hogy észrevételeim tudományos vitára szolgáltattak alkalmat, s hogy oly komoly, köztiszteletben álló és nagytudományu férfiuval van dolgom, kivel e téren találkozhatni rám nézve csak szerencse és megtiszteltetés. De hiszen én nem is akarok ő vele versenyezni vagy mérkőzni, hanem csak a köztünk fölmerült történeti kérdést akarom bővebben nyomozni és arra világot deríteni; mert ha vesztenék is a tudományos vitában, a hazai történetirodalom és annak művelése, mindkettőnk egyedüli czélja, csak nyerni fog.« (Századok, 1873. évf. 81. l.) Viszont Botka ekkép válaszol Balássynak a vármegyék első alakulásáról szóló czikkében: »A köztünk forgó vita tárgyai sokkal újabbak és a régiség homályánál fogva, honnét azokat hosszas tanulmányozással előidéztem, sokkal nehezebbek, mintsem hogy ugyszólván egy ugrással a tökély és megállapodás szinvonalára jutniok lehessen. Azért nemcsak a kollegiális megtiszteltetés egy neméül vettem nagyérdemű ellenfelemnek a vármegyék első alakulásáról irt értekezésemre közzétett »Viszhangjait«, hanem a tudomány érdekében helyesnek is ismerem, hogy jeles tudósunk az általam fölállitott új tanoktól eltérő nézeteivel közhelyen föllépett.« (Századok, 1872. 532. l.)

A különböző fölfogás legkevésbbé sem gyöngité, sőt szorosabbra fűzte a baráti kapcsolatot Akadémiánk e két jeles tagja közt. Mindvégig állandó összeköttetésben maradtak egymással. Balássy egyenesen Botka serkentésére irta *Ludányi Tamás egri püspök* czimű élettörténeti korrajzát, melyet 1877. április 23-án olvasott föl az Akadémiában. (Értek. a tört. tudom. köréből.) Ludányit (Vasfejű) hazánk nevezetes történeti alakjai közé sorolja, kiről az a téves vélekedés állt fönn, hogy pártja bukásával 1403-ban kiesett az egri püspökségből, és az országból is kivonult. Balássy adatokkal bizonyitja, hogy ez a kiváló magyar főpap még 1421—1424-ig egri püspök volt és kormányozta az egyházmegyéjét. Akkor az egri püspökség az ország püspökségei közt a legelőkelőbb és leggazdagabb volt, melyre csak nemes származás, kitünő képzettség és tudományosság által lehetett eljutni. Az egri püspök ugyanis hivatalánál fogva nevelője és őre volt a király negyedik fiának, a miért V. István király 1271-ben kelt kiváltságlevele szerint nemes nemzetségből származottnak és jogtudósnak kellett lennie. Aztán művészi ecsetvonásokkal festi meg Ludányi jellemét. »A közélet mozgalmaiban — úgymond — nem követte Ludányit szerencse; sőt ellenkezőleg a sors csapásai vagy kellemetlenségei, melyek leginkább a nagy embereket, erős elhatározásu és szilárd jellemű férfiakat szokták megkeresni és megkisérteni.« Zsigmond király alkotmányellenesen 1402-ben Albert osztrák herczegnek örökségül igérvén az országot, az elégületlen magyar urak e miatt Nápolyi Lászlót hitták be és Zárában megkoronázták. Ott volt Ludányi is, ki az egri várat László részére tartotta fönn s vezére volt a magyar nemzeti pártnak, melyhez a magyar nemesség jelentékenyebb része is csatlakozott. »Jellemes, hírneves és magas állásu férfiunak — irja Balássy, — ki állásánál fogva jobban ki van téve a világ itéletének és többel tartozik neve becsületének, fölül kell emelkednie az anyagi érdekeken és a mindennapi prózai tekinteteken és elvét, önérzetét eleibe kell tennie a haszonnak s nyereségvágynak; mert különben mire valók a nagy elvek, hitvallások és hazafias meggyőződések, ha azok csak szóval hangoztatnak, de midőn tettre

kerül a dolog, gyáván megtagadtatnak. A renegátoknak, kik az események és körülmények változásai szerint változtatják elveiket és meggyőződéseiket, a politikai életben és pályán nem igen szokott nagy hitelük és reputácziójuk lenni; mig az oly szilárd, hajthatatlan és következetes antik jellem előtt, mint Ludányi Tamás vala, még tévedései mellett is tisztelettel hajlunk meg, s a »Vasfejű« elnevezésben, melylyel kortársai illették, több dicséretet találunk, mint gúnyt.«

Átvettem Balássy művéből a régi századok egy süveges magyar papi alakjának ezt a nehány sornyi plasztikus kidomboritását. Azt akarta vele kifejezni: minőnek kell az igaz magyar főpapnak lennie. Mintha a saját jellemképét állitotta volna a szemeink elé.

1880. évi junius 14-én újra az Akadémia felolvasó asztalánál látjuk Balássyt. *A zámi és ohati apátságok* czimű értekezését adta elő. (Értek. a tört. tudom. köréből 1881.) Ugyanazon időtájt küszködött a »Váradi Regestrum« nehézségeivel is. De ez a munka nagyon megviselte őt és csak csekély sikert eredményezett. Nagyobb fáradsággal járt, mint a mennyit akkor már az ő fizikuma elbirhatott. Sokkal több egykoru ismeretet is kivánt, mint a mennyit eladdig az oklevélpublikácziók nyilvánosságra hoztak. Mindamellett közzétette ezt a dolgozatát is *Mutatványok a Váradi Regestrumból* czimen. De nem közölte tudományos folyóiratban, hanem a »Hon« 1881-iki folyama tárczájában. Onnan aztán külön lenyomatban is megjelent. A Regestrumban előforduló »Suprutus« provinciát kezdetben Sopron megyének tartván, Pauler és Hőke hozzászólása után behatóbb tanulmányozás tárgyává tette, és rájött, hogy az nem Sopron megyében, hanem Külső-Szolnok vidékén feküdt. Ezt bizonyitja a »Századok« 1882-ik évfolyamában (570—579. ll.) kiadott *Suprutus provincia vagy megye további nyomozása* czimű értekezésében. Kevésre rá Kandra Kabos, a M. Tört. Társulat egyik kiválóan munkás és jeles tagja, ugyancsak a »Századok«-ban (1883. évf. 582. l.), a somboni vagy sumbuni főesperességet egynek tartván a sombolyi főesperességgel; továbbá a »Váradi Regestrumban« Sasvár nevezet alatt emlitett várispánságot a sárvári várispánságra magya-

rázván és annak bővebb fölvilágositására a sárvári apátságot a szatmármegyei sárvári apátsággal fölcserélvén: Balássy Kandrával szemben a saját álláspontját három közleményben igyekezett megvédeni. Ez a dolgozata *Válasz Kandra Kabosnak a sombolyi főesperesség s a sárvári várispánság és apátság kérdéseben* czim alatt a »Századok« 1884-ik évfolyamában (543—626. ll.) látott napvilágot.

Időközben Balássy újra a saját egyházmegyéjének multjával foglalkozott előszeretettel. Fraknói fölkérésére megirta az Ortvay Tivadar szerkesztésével közrebocsátott »Magyarország egyházi földleirása a XIV. század elején« czimű műbe, mely a Vatikáni Okirattár-Bizottság kiadásában 1892-ben jelent meg, *Az egri egyházmegye régi főesperességei és a vatikáni levéltárból kiadott pápai tizedrovatának a régi egri püspöki megyére vonatkozó bejegyzései* czimű terjedelmes tanulmányát. (Id. m. I. 114—215. ll.) Kimutatja benne az irók eltérő vélekedéseit az egri egyházmegye régi területe kérdésében. Az eltérések kilencz és tizennégy vármegye közt váltakoznak. Balássy helyreigazitotta a XVII. század óta önnálló tévedéseket. Megjegyzi, hogy az eltérések azért vannak, mert több régi megye újabb alakulás vagy fölosztás következtében eltűnt vagy a szomszéd megyékbe olvadt be olyannyira, hogy lassankint a régi nevét is elveszté; ellenben a főesperesi kerület az egyház konzervativ természeténél fogva a régi elnevezéssel folytatta életét. Az egri egyházmegye területe más volt kezdetben és más később, mikor újabb adományozások folytán tiz vármegyéről öt vármegyével és ugyanannyi főesperesi kerülettel növekedék. Mindezen vármegyék középkori geográfiáját számos adattal tisztázta Balássy. Új világitásban jelennek meg Abauj, Borsod, Heves, Szolnok, Szabolcs, Ung, Zemplén, Bereg, Mármaros, Sáros, Szatmár és Ugocsa. Eloszlatta a tizedrovat homályát az érthetetlen helynevekről. Megállapitá a püspöki székhely, Eger, hajdani hovátartozását, s földerité, hogy az egri vár, melyben a székesegyház, a püspöki lak és a káptalan állott, eredetileg Borsod megye területéhez tartozott és csak később kebelezteték be

Hevesbe. Borsodot az Eger patak választá el Heves megyétől. A patak két részre osztotta a várost: a jobbparton feküdt a város nagyobb része, mely Heveshez, a balparton a város kisebbik része, mely Borsodhoz tartozott.

Az egri egyházmegyének modern történeti alapon fölépült ismeretét jelentékeny részében Balássy fáradozásai eredményezték. Neki köszönheti az egyházmegye a hivatalos »Névtár« (Schematismus) történeti anyagának gazdagitását és tévmentesitését. Az »Egri egyházmegyei irodalmi egylet«-et, mely őt a régi jó idők nemes törekvéseire emlékezteté, meleg pártolással karolta föl és annak mindvégig ékessége és alelnöke volt. Sőt megtette azt is, hogy az egylet által kiadott »Adatok az egri egyházmegye történelméhez« czimű gyűjteményes munka szerkesztését magára vállalta, s abban számos kisebb aktuális közleményen kivül két nagyobb tanulmányt bocsátott közre. Az egyik: *A jászok megtelepitése s a keresztény hitre téritése;* — a másik: *A magyar egyház s egyes püspökségek történelme és annak fontossága.* (III. 1.; I. 11. l.)

Sokszor és ismét vissza-visszatért a megyéről és várispánságról hirdetett tanitására, melyhez oly rendithetetlen meggyőződéssel ragaszkodott, hogy még élte alkonyán is, 1893. évi június 8-án, felolvasást tartott róla az Akadémiában, sorra véve és czáfolva ez alkalommal az ellenkező elméleteket, kezdve Kollár Ádámon Pauler Gyuláig. Értekezése *A megye és a várispánság* czimet viseli. (Értek. a tört. tudom. kör. XVI. k.) Ekkor jelent meg Balássy ötödször és utoljára az Akadémia felolvasó asztalánál.

Kötetes nagy munkát csak egyet hagyott hátra Balássy: *Heves vármegye történetét a mohácsi vészig.* Ez sem önálló mű, hanem első kötete Hevesmegye monográfiájának. Huszonegy oktáviven tartalmazza az elbeszélő rész öt fejezetét és három fejezet oklevéltárt. Sajnálni való, hogy Balássynak ez a könyve, mely tulajdonkép csak ismétlése a már kiadott értekezéseinek s tanulmányainak, egyáltalában nyilvánosság elé került. Balássynak ez a leggyöngébb munkája. Oklevéltára szegény, hézagos, a chronologikus módszert nem követő. Van benne mindössze 2 oklevél az Aba nem-

zetségről, 7 a Kompolthyakról, 5 az egri püspökség birtokviszonyairól és 38 a Rhédeyekről. A boldogult kétségkivül jóhiszeműleg vállalkozott a nehéz föladatra, olyan korban, mikor a halál már ott leskelődött az iróasztala mellett. De Balássy minden áron be akarta váltani a vármegyének lekötött szavát. Tiz évig foglalkozott e művével, s nagynehezen be is fejezte, de a megjelenését már nem érheté meg. Irótársa, Szederkényi Nándor, adta ki 1897-ben. Fájdalmasan érezte mindenki a lesujtó kritikát, mely néhány hóval a könyv megjelenése után az elhunyt szerzőnek ezt a tökéletlen művét érte. (V. ö. Századok, 1897. 335. l.)

Ettől eltekintve, Balássy tudományos munkásságát általában *becsületes alaposság* jellemzi. Olyan alaposság, a milyenre ő falusi magányában, a rendelkezésére állott fogyatékos eszközök mellett, egyáltalában képes lehetett. Még az egyoldalusága is igaz, őszinte és becsületes; mert nem szinlelte, hogy tudja azt, a mit nem tudott.

A székely kérdésben a hun elméletet vallotta magáénak. Híve volt Szabó Károlynak és ellenfele Hunfalvy Pálnak. A finnugor irányzatot bizonyos határon túl gyanusnak hitte. Kulturánk alapvető tényezőinek tanulmányozására első sorban a nemzeti hagyományt, azután pedig a nyugati vagy római hatások megfigyelését vélte leginkább czélhoz vezetőnek.

Stilusa mesterkéletlen s rövid mondatu. Minden sorából izléssel párosult erő, természetes egyszerűség és tősgyökeres magyarság beszél hozzánk. Nyelve keresetlen, egészséges. Előadása folyamatos, sohasem dagályos. Szinezései élénkek, helyenkint lendületesek, sohasem túláradozók. Stilusának magvas, folyékony tömöttsége nyilván a latin classicusok hatásából ered; ellenben a kifejezései és szófűzéseinek izmos, ódonszerű és világos magyarságát határozottan a székely tájszólás anyai befolyásának kell tulajdonitanunk.

Tudományszeretete és hazafias áldozatkészségének legszebb tanusága a gazdag történeti szakkönyvtár, melyet egész életén át sok értelemmel s valóságos szenvedélylyel gyűjtött együvé. Pesty Frigyes fölbecsülte Balássy könyvtárát, s annak értéket 24.000 koronában állapitá meg.

A magyar históriára vonatkozó legtöbb jó munka megvolt ebben a falusi magánkönyvtárban. Vajjon hány ember van olyan hazánkban, ki ennyi áldozattal támogatná a magyar irodalmat? Balássynak eleinte az volt a szándéka, hogy életének ezt a fölhalmozott kincsét a M. Tört. Társulatnak hagyományozza a megtisztelő figyelemért, melylyel a társulatban mindvégig találkozott. Később eltért e szándékától s a maklári plebániának akarta hagyni könyvtárát, hogy lelkészutódait olvasásra és önképzésre buzditsa. Azonban erről a tervéről is lemondott főpásztora tanácsára. Igy került aztán a gyönyörű történelmi szakkönyvtár az egri érseki liczeumba, Balássy hátrahagyott különféle kéziratai-val együtt, melyek közt van — a boldogultnak az Akadémiához 1892-ben beterjesztett jelentése szerint — a »Váradi Regestrum« kommentálása és az abban előforduló régi magyar nevek származtatása is.

Balássy több nyelven értett és beszélt. Idegen nyelvismeretei valószinüleg a Kazinczy Gáborral folytatott baráti érintkezések hatása alatt bővültek. A magyar és latin nyelven kivül jól értette a németet, tudományos czélokra a francziát és olaszt is. Jegyzetei, kivonatai, másolatai tanuskodnak erről.

VI.

Mint magánember ritka puritán jellem volt Balássy. Spártai egyszerűségének bája, szinarany magyar egyénisége elragadott mindenkit, a ki vele valaha találkozott. Alapjában magábamélyedő, nyugodt, komoly, zárkózott és csöndes természet volt, mint minden magyar; de a mellett nagyon öntudatos, végtelenül szerény, de a belső értékére mégis büszke, örömre és haragra egyaránt lobbanékony, mint minden székely. Kristálytiszta naiv kedély, csupa jóság és alázatosság. Akaratára és meggyőződésére nézve hajthatatlanul szilárd, erős férfiu. Magas, kissé előrehajolt alak. Rutén szabásu halvány arczáról értelmesség sugárzott, ajkain szelid mosoly lebegett, kék szemeiből nemes melancholia, életkedv és őszinteség tükröződött le.

Ha a saját érett tapasztalásából vagy a tanulmányaiból valamit igaznak ismert föl, attól semmiféle emberi nagyság el nem téritheté többé. Ellenben mig valamiről határozottan még nem nyilatkozott, arról szeretett csöndes házi tűzhelyén hozzáértő emberekkel véleményt cserélni. Ilyenkor sohasem lett idegessé, türelmesen hallgatta az ellenkező nézeteket. Társalgás közben föl és alá szokott sétálgatni s mialatt érvelgetett, két kezével folyvást a kabátját gombolgatá. Kedvelte a jó tréfát, a szellemes élczelődést. Bármi bosszankodás érte, a humor nemesitő napfényén menten föl tudott melegedni. Egy-egy kedves anekdotán oly jóizűen kaczagott, hogy szinte könyek fakadtak ki a szemeiből. A magyar népdal, a szép czigányzene valósággal elragadta. Gyönyörködött minden, még oly csekély tárgyon is, ha nemzeti vonatkozást látott benne. Valahányszor Budapestre jött, el nem mulasztá meglátogatni a Nemzeti Múzeumot, hogy az ősapáink ereklyéinek szemlélete által teleszívja lelkét a nemzeti mult iránti kegyelettel. Susceptibilis ember volt, kissé talán túlérzékeny; de érzékenysége tiszta szivének szerénységéből és szemérmességéből eredt. Gyöngéd volt, mint a virág, mely minden durva érintésre összezsugorodik. A dicséretet, ha illetékes helyről osztották mint az igaz érdem jutalmát, szerette vagy legalább nem idegenkedett tőle. A megrovó kritikán azonban, ha az igazságtalan volt és őt meggyőzni nem tudta, nagyon felbőszült, sőt bánatba merült miatta.

Az egyházi állás magasztosságát senki nálánál nagyobbra nem becsülte. Mint pap és az evangélium hirdetője első sorban önmagára irányozta figyelmét, hogy méltó legyen az Úr nyájának legeltetésére és példás élettel szövétnekként világitson hiveinek. »Papi jellemét — irja egy biográfusa — fennen dicséri nemes szivjósága, mely áldó emlékezésben, mély tiszteletben és forró szeretetben nyilvánult mindazon helyeken, hol őt a hivek mint papjukat ismerték. Nem vett föl egy kavicsot, hogy embertársára dobja, s fölszedett sok homokszemet, nemhogy saját jólétének gyarapitásához, hanem hogy a társadalom megerősitéséhez hozzájáruljon.« (Egri egyhm. Közlöny, 1896. november 1.) Paptársainak őszinte

jóakaró barátja, hiveinek valóságos atyja volt. A vagyontalan családokat szükség idején pénzzel és eleséggel segitette, szegény iskolásoknak tankönyveket és ruhát szerzett, a hitélet ápolására a saját költségén ezrével hordta szét az imádságos könyveket és olvasókat. Még ma is emlegetik róla, hogy a hivek párbérét vagy más tartozásait szó nélkül elengedte, ha megtudta, hogy valaki szükséget szenved közülök.

Igazlelkű rokon volt. Atyjafiait őszintén szerette s tőle telhetőleg segité. Mint egykoron tiszapüspöki nagybátyja vele tette, úgy ő is egyik székely unokaöcscsét, Balássy Jánost vevé magához, a kit iskoláztatott és az egri egyház derék papjává nevelt föl.

Kissé nehézkes ember volt. Csaknem a gyámoltalanságig menő igénytelenségét és alázatosságát nagyképű emberek, divatos uracspapok lenézték, meg is szólták. Szókimondó egyenességét sokan nem kedvelték. Féltek tőle kivált azok, kik — mint a költő mondja — vitézi sorban eléje vágtak, bár kiválóságra vele semmiképp sem mérkőzhettek. »Oderint, dum metuant.« Halála után úgy kellett az életrajzi adatait összekeresgélni a rokonoknál; a papok mitsem akartak róla tudni. Egy előkelő paptársa, a ki pedig jól ismerte őt, szinte sértődötten válaszolá: »Ugyan mit háborgatják annak a jámbor székelynek a nyugalmát! Az én rossz fejem nem járul hozzá.«

Balássy a legönzetlenebb ideálizmussal szolgálta egyházát és a magyar irodalmat. Gyakran mondogatá: »Ha még egyszer újra születnék, megint csak pap lennék és újra az irodalomnak élnék.« A másoknak élés önzetlenségét bizonyos mértékig nevelése erkölcsi irányitásában kell ugyan keresnünk; de része van abban az ő öröklött családi és faji tulajdonságainak is. Ha egyszer beletemette magát valamely tudományos kérdés feszegetésébe, nem volt a világon az a haszon vagy az az anyagi érdek, melyért csak rövid időre is lemondott volna nemesebb szemlélődéseiről. Mennyire volt képes elmélyedni kutatásaiba s mily kevésre becsülte anyagi érdekeit, komikusan világitja meg egy jellemző eset 1878-ból, mikor még török-szentmiklósi plebános volt. Nagy

nehezen ugyanis fölvitte valahára ő is annyira, hogy 600 forinton két szép lovat vásárolhatott magának. Esperesi körutjában Taksonynál át akart kelni a Tiszán. Mikor a fogatával lehajtott a partról, a fiatal tüzes lovak megbokrosodtak és a kompról a Tiszába ugorva, a hintóval együtt odavesztek. Balássy élete is komoly veszélyben forgott. A mint kieviczkélt a hullámokból és a nagy kárt meglátta, szomorúsága nem ismert határt. Csúron-vizesen gyalog ment haza a falujába. Odahaza hamarosan ruhát váltott és leült az iróasztalához. A következő perczben már felejtve volt kocsi, ló és minden veszteség. Őt most egészen más érdekelte. A Kund, Urkund, Örkény és Erked nevek etimologiája foglalta le most az egész elméjét. Mikor aztán megtalálta, a mit keresett, oly csapongó örömre ragadtatta magát, hogy szinte magánkivül kiáltá a környezetének: »Nem adom háromezer forintért, hogy ezt a szót megtaláltam!«

Ételben, italban, ruházkodásban és háztartásban nagyon mértékletes volt; de a mellett rendkivül vendégszerető. A gazdálkodáshoz semmit sem értett. A maklári plebánia 140 holdnyi földbirtokát híveinek adta haszonbérbe. Azok aztán harmadolták, vámolták, a mint éppen jónak látták. Akárhányszor megesett, hogy nem ugyan nélkülözve, de pénz nélkül szűkösen éldegélt. Váltig azzal vigasztalta magát: »A kit az Isten koldustarisznyára teremtett, sohasem lesz annak pénzesládája.« — Egy alkalommal igy szólt hozzá Samassa érsek: »Úgy hallom Balássy, maga azon a jó maklári plebánián sem tud megélni.« — »Nem bizony — viszonzá Balássy, — de nem is születtem én örménynek, hogy pénzt gyüjtsek magamnak.«

Minden örömét gyönyörű könyvtárában találta. Az volt egyetlen büszkesége, ambicziója. »Egész vagyonom — mondta tanár öcscsének, Dénesnek — ebben a könyvtárban van; egyebem nincs.« Csakugyan nem is volt. Balássy végrendelet nélkül halt meg szegényen, a mint élt. Csekély hagyatékán testvéreinek (János, Mihály, Jakab) gyermekei osztozkodtak.

Legkedvesebb szórakozása volt, ha a fővárosba utazhatott: az Akadémiába, Múzeumba, Történelmi Társu-

latba, Országos Levéltárba. A munkásságát ismerő és megbecsülni tudó kartársak körében boldognak érezte magát. Odahaza a parochiális kertjében sétákkal szórakozott. A kertészkedést nagyon szerette; de a gazdaságnak ebben az ágában is, kosárral a kezében, csak a kavicsszedegetésig vitte.

A mi a politikai nézeteit illeti, fiatalabb korában a konzervativ irányzatot követte és a nagy Széchenyi István híveihez tartozott. A függetlenségi harczok idején természetesen ő is Kossuth Lajosért lelkesedett. Mikor aztán a kiegyezés megtörtént, a koronázás örömei valósággal földelejezték csöndes temperamentumát. Sírva énekelte templomában a »Te-Deum«-ot. Ettől kezdve teljes odaadással a Deák Ferencz politikájához csatlakozott; mert azt tartotta ránk nézve legjobbnak. Az szabaditotta ki az abszolutizmus jármából a nemzetet, a vigasztalan sötétségben a hit fáklyáját lobogtatá és történeti alapon a jogfolytonossággal Magyarország állami és nemzeti fejlődését biztositá. Ehhez a politikához rendületlenül hű maradt Balássy életének utolsó leheletéig. —

Ilyen volt Bethlenfalvi Balássy Ferencz!

Adjunk neki helyet Akadémiánk legbecsültebb nevei sorában. Méltán mondhatjuk róla Quintilianussal: *Superest adhuc et exornat aetatis nostrae gloriam, vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur.* (M. Fab. Quintil. »Institutionum orator.« Lib. X. c. 1.)

V. KÖTET.	I.	Fábián Gábor rendes tagról. *Zichy Antal* t. tagtól	— kor.	20 fill.
	II.	Tanárky Gedeon lev. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	— »	80 »
	III.	Dr. Zlamál Vilmos lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól	— »	20 »
	IV.	Fleischer Leberecht Henrik k. t.-ról. *Goldziher Ign.* l. tagtól	— »	60 »
	V.	Hornyik János lev. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól	— »	40 »
	VI.	Reichard Henrik Vilmos k. tagról. *Kanitz Ágost* lev. tagtól	— »	40 »
	VII.	Boissier Péter Edmund k. tagról. Dr. *Haynald Lajos* t. tagtól	— »	40 »
	VIII.	Greguss Ágost rendes tagról. *Bánóczi József* l. tagtól	— »	40 »
	IX.	Grote Artur külső tagról. Dr. *Duka Tivadar* l. tagtól	— »	20 »
	X.	Rózsay József t. tagról. Dr. *Batizfalvy Sámuel* l. tagtól ...	— »	40 »
VI. KÖTET.	I.	Petzval Ottó r. tagról. *Kondor Gusztáv* l. tagtól	— »	20 »
	II.	Ökröss Bálint lev. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	— »	40 »
	III.	Hunfalvy János r. tagról. *Keleti Károly* r. tagtól	— »	60 »
	IV.	Tóth Ágoston lev. tagról. *Hollán Ernő* t. tagtól	— »	40 »
	V.	Oppolzer Tivadar külső tagról. *Konkoly Miklós* tiszt. tagtól	— »	30 »
	VI.	Paúr Iván lev. tagról. *Hampel József* l. tagtól	— »	50 »
	VII.	Pauer János l. tagról. Dr. *Czobor Béla* l. tagtól	1 »	20 »
	VIII.	Heer Oszvald külső tagról. *Klein Gyula* l. tagtól	— »	80 »
	IX.	Balogh Kálmán r. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	1 »	20 »
	X.	Pott Frigyes Ágoston k. tagról. *Pecz Vilmos* l. tagtól ...	— »	40 »
	XI.	Danielik János t. tagról. *Szvorényi József* t. tagtól	— »	60 »
	XII.	Apáthy István r. tagról. *Matlekovics Sándor* l. tagtól	— »	60 »
	XIII.	Rómer F. Flóris r. tagról. *Hampel J.* l. tagtól	1 »	20 »
	XIV.	Zsigmondy Vilmos l. tagról. *Péch Antal* l. tagtól	— »	50 »
	XV.	Rónay János Jáczint r. tagról. *Pór Antal* l. tagtól	— »	60 »
VII. KÖTET.	I.	Pesty Frigyes r. tagról. *Ortvay Tivadar* l. tagtól	— »	80 »
	II.	Gorové István t. tagról. *György Endre* l. tagtól	— »	40 »
	III.	Beöthy Leó l. tagról. *György Endre* l. tagtól	— »	40 »
	IV.	Jendrássik Jenő r. tagról. *Klug Nándor* l. tagtól	— »	60 »
	V.	Rádzsa Rádzsendralála Mitra k. t.-ról. *Duka Tivadar* l. tagtól	— »	80 »
	VI.	Kacskovics Lajos l. tagról. *Nagy Iván* r. tagtól	— »	20 »
	VII.	Ballagi Mór r. tagról. *Imre Sándor* r. tagtól	1 »	— »
	VIII.	Lenhossék József r. tagról. *Mihalkovics Géza* r. tagtól ...	— »	90 »
	IX.	Haán Lajos l. tagról. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól	— »	60 »
	X.	Keleti Károly r. tagról. *Jekelfalussy József* l. tagtól	— »	60 »
VIII. KÖTET.	I.	Szücs István lev. tagról. *Ballagi Géza* l. tagtól	— »	60 »
	II.	Renan mint orientalista. *Goldziher Ignácz* r. tagtól	2 »	— »
	III.	Pančić József külső tagról. *Kanitz Ágost* l. tagtól	— »	80 »
	IV.	Báró Kemény Gábor t. tagról. *György Endre* l. tagtól ...	— »	60 »
	V.	Wenzel Gusztáv r. tagról. *Vécsey Tamás* r. tagtól	1 »	50 »
	VI.	Sir Richard Owen k. tagról. *Margó Tivadar* t. tagtól	1 »	— »
	VII.	Vajkay Károly l. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	— »	60 »
	VIII.	Grünwald Béla l. tagról. *Láng Lajos* r. tagtól	— »	60 »
	IX.	Deák Farkas r. tagról. Báró *Radvánszky Béla* t. tagtól ...	— »	30 »

VIII. KÖTET.	X. Szabó Károly r. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól	— kor.	30 fill.
	XI. Markusovszky Lajos t. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	— »	60 »
	XII. Roscher Vilmos k. tagról. *Kautz Gyula* r. tagtól	1 »	50 »
IX. KÖTET.	I. Cantù Caesar k. tagról. *Óváry Lipót* l. tagtól	— »	60 »
	II. Dankó József lev. tagról. *Pór Antal* r. tagtól	— »	60 »
	III. Nagy Imre r. tagról. *Fejérpataky László* r. tagtól	— »	50 »
	IV. Ludwig K. F. V. k. tagról. *Klug Nándor* r. tagtól	— »	60 »
	V. Kronecker Lipót k. tagról. *Rados Gusztáv* l. tagtól	— »	30 »
	VI. Margó Tivadar t. tagról. *Entz Géza* r. tagtól	— »	60 »
	VII. Gneist Rudolf k. tagról. *Concha Győző* l. tagtól	— »	80 »
	VIII. Du Bois-Reymond E. k. tagról. *Thanhoffer L.* r. tagtól	— »	60 »
	IX. Xántus János l. tagról. *Mocsáry Sándor* l. tagtól	— »	60 »
	X. Hazslinszky Frigyes r. tagról. *Mágócsy-Dietz S.* l. tagtól	— »	80 »
	XI. Finály Henrik l. tagról. *Márki Sándor* l. tagtól	1 »	20 »
	XII. Török József és Antal Géza tagokról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	— »	60 »
X. KÖTET.	I. Spencer Wells k. tagról. *Duka Tivadar* l. tagtól	— »	30 »
	II. Szathmáry György l. tagról. *Zsilinszky Mihály* r. tagtól	— »	60 »
	III. Gladstone W. E. k. tagról. *György Endre* l. tagtól	— »	60 »
	IV. Ábel Jenő l. tagról. *Hegedüs István* l. tagtól	— »	60 »
	V. Horvát Boldizsár t. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	1 »	— »
	VI. Nagy Iván r. tagról. *Márki Sándor* l. tagtól	— »	40 »
	VII. Mihalkovics Géza r. tagról. *Thanhoffer Lajos* r. tagtól	— »	50 »
	VIII. Pasteur Lajos k. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	1 »	— »
	IX. Capasso Bertalan k. tagról. *Óváry Lipót* l. tagtól	— »	30 »
	X. Jurányi Lajos r. tagról. *Mágócsy-Dietz Sándor* l. tagtól	1 »	— »
	XI. Bunsen Róbert k. tagról. *Than Károly* r. tagtól	1 »	— »
	XII. Gr. Andrássy Manó l. tagról. *Br. Radvánszky Béla* t. tagtól	— »	30 »
XI. KÖTET.	I. Domanovszky Endre l. tagról. *Alexander Bernát* l. tagtól	— »	30 »
	II. Hauer Ferencz k. tagról. *Böckh János* l. tagtól	1 »	20 »
	III. Télffy Iván l. tagról. *Pecz Vilmos* l. tagtól	— »	80 »
	IV. Szilágyi Sándor r. tagról. *Fraknói Vilmos* r. tagtól	2 »	— »
	V. Laufenauer Károly l. tagról. *Kétly Károly* l. tagtól	— »	30 »
	VI. Arneth Alfréd k. tagról. *Károlyi Árpád* r. tagtól.	— »	40 »
	VII. Hollósy Jusztián l. tagról *Fehér Ipoly* t. tagtól	— »	40 »
	VIII. Jekelfalussy József r. tagról. *Vargha Gyula* l. tagtól	— »	40 »
	IX. Fodor József r. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	— »	20 »
	X. Horvát Árpád l. tagról. *Károlyi Árpád* r. tagtól	— »	40 »
	XI. Halász Ignácz l. tagról. *Szilasi Móricz* l. tagtól	— »	40 »
XII. KÖTET.	I. Taine Hippolyt k. tagról. *Alexander Bernát* l. tagtól	— »	60 »
	II. Heller Ágost r. tagról. *Fröhlich Izidor* r. tagtól	— »	60 »
	III. Kerékgyártó Árpád l. tagról. *Békefi Remig* l. tagtól	— »	60 »
	IV. Plósz Pál l. tagról. *Lengyel Béla* r. tagtól	— »	30 »

Budapest, 1904. Az Athenaeum r.-társulat könyvnyomdája.